

Lunds universitet

Historiska institutionen

HIS K01

Yvonne Maria Werner

Ulrika Holgersson

2011-12-07, kl. 13.15, Sal 2

”Med förbannelse i blodet”

– om lesbiskhet och heteronormativitet i skönlitteratur och statliga utredningar i 1930-talets Sverige

Emma Severinsson

Innehållsförteckning

Inledning	2
Syfte och frågeställningar	3
Material och avgränsningar.....	3
Teoretisk analysram	7
Metod.....	9
Forskningsläge	10
Historisk bakgrund.....	13
Med förbannelse i blodet eller en brist på män – om lesbiskhet och heteronormer.....	15
Ormen i paradiset – om kvinnligt begär	25
Att sitta till bords med en klänning – Om genus.....	30
Att lägga pussel – om motstånd och tvingande normer	36
En sodomkarusell – om kvinnlig och manlig homosexualitet	42
Avslutande diskussion	45
Källor	51
Litteraturlista	51

Inledning

I 1930-talets Sverige var homosexuella handlingar kriminella. I denna tid då samkönade relationer och begär avfärdades av staten som onaturliga och kriminella publicerades det skönlitteratur som skildrade just denna förbjudna kärlek och sexualitet. Dessa romaner publicerades inte utan förbehåll utan en debatt föregick framförallt gällande de romaner som innehöll explicita skildringar av samkönat begär. Stora förlag som Bonniers vägrade trycka eller var väldigt tveksamma till denna typ av litteratur där samkönat begär framträdde tydligt.¹ Författaren Agnes von Krusenstjerna anklagades också under denna tid för att vilja sprida homosexualitet.² En strid kring att få diskutera kontroversiella ämnen tog fart och denna blev känd som Krusenstjernafejden eller Pahlenfejden. I denna fejd var så väl Agnes von Krusenstjerna som Karin Boye aktiva och proklamerade för kvinnors rätt att uttrycka sina åsikter kring en friare sexualmoral.³ Under samma årtionde utfördes statliga utredningar (SOU) som föregick avkriminaliseringen av homosexualitet 1944 och som istället satte en sjukdomsstämpel på homosexuella personer. Diskussionerna och debatterna kring avkriminaliseringen av homosexuella handlingar pågick i nästan 15 år i Sveriges riksdag⁴ och de statliga utredningarna är avtryck från dessa debatter.

I denna uppsats kommer jag att undersöka vilka bilder av lesbiskhet som förmedlas och konstrueras i dessa två typer av material i Sverige på 1930-talet. Min intention är att se hur normativitet samt normalitet skapas och hur avvikelser mot detta konstrueras i materialet.

Tiina Rosenberg framhåller svårigheterna med att definiera homosexuella som en social grupp.⁵ Även Judith Butler framhåller faran med att definiera lesbiskhet då denna kan bli lika tvingande som en heterosexuell identitet. Hon menar också att kategorin lesbiskhet blir beroende av motpolen heterosexualitet liksom motsatt förhållande för ett berättigande av kategorins existens.⁶ I uppsatsen är det dock ofrånkomligt att använda vissa generaliseringar kring begreppen och kategorierna homosexualitet, lesbiskhet samt bisexualitet och så klart heterosexualitet. Det är självfallet inte endast de grupper som ofta ses som avvikande i samhället som bör definieras i uppsatsen. Jag har valt att se lesbiskhet som ett samkönat begär som bygger på passion/sexuellt begär och/eller kärleksfulla känslor. Samma definition använder jag gällande heterosexualitet men då begäret är riktat mot det motsatta könet, liksom gällande bisexualitet då begäret kan vara samkönat eller till det motsatta könet. Jag kommer genomgående i analysen att använda begrepp som lesbisk,

1 Birgitta Stenberg, "Förord" i *Charlie* av Margareta Suber, Stockholm 2005, (1932) s. 5-6

2 Svante Norrhem, Jens Rydström och Hanna Winkvist, *Undantagsmänniskor – en svensk HBT-historia*, Stockholm 2008, s. 118.

3 Birgitta Svanberg, "Slaget om driften – om Agnes von Krusenstjerna" i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria band III, Vida världen 1900-1960*, Red: Ebba Witt-Brattström, Höganäs, 1996, s.356.

4 Liv Saga Bergdahl, *Kärleken utan namn – Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*, Umeå 2010, s. 71

5 Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2003, s. 58.

6 Judith Butler, *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, Göteborg 2007, s. 203-204.

lesbiskhet, kvinnlig och manlig homosexualitet även om dessa inte är frekvent förekommande i materialet. Lesbisk/lesbiskhet förekommer inte alls medan homosexualitet i skönlitteraturen som begrepp även detta är närmst osynliggjort. Dock anser jag att det är av vikt att använda dessa begrepp för att tydliggöra analysen.

Syfte och frågeställningar

I uppsatsen görs en komparativ studie av bilden av lesbiskhet i nio skönlitterära verk och föreställningarna om homosexualitet i tre statliga utredningar (SOU 1935:68, SOU 1941:3 och SOU 1941:32). Skönlitteraturen utgörs av Agnes von Krusenstjernas romansvit om Fröknarna von Pahlen (1930-1935), Margareta Subers *Charlie* (1932) och Karin Boyes *Kris* (1934). Syftet med denna uppsats är att studera dessa nio skönlitterära verk i relation till hur lesbiskhet kommer till uttryck i tre statliga utredningar från samma årtionde.

Att använda skönlitteratur som historisk källa är inte vanligt förekommande och mitt övergripande mål är därför att visa hur skönlitteratur kan brukas i historieforskning. En avsikt med uppsatsen är också att undersöka om eller hur populärkulturella yttringar kan ge en annan bild än den politiskt/medicinska offentliga bilden. Historikerna Ulrika Holgersson hänvisar till Gullan Skölds forskning som menar att veckopress inte alltid legat i fas med samtiden utan också varit en viktig maktfaktor för att påverka.⁷ Detta jag tror gäller även skönlitteratur och kanske i högre grad då jag tänker mig att det i skönlitteratur lämnas än mer utrymme för att utmana rådande maktstrukturer.

Jag undersöker den övergripande politiska diskursen kring homosexualitet och jämför denna med det som jag ser som en motdiskurs kring lesbiskhet utifrån följande frågeställningar:

Vilken bild av lesbiskhet konstrueras i det undersökta materialet? Skiljer sig bilden av normalitet åt i de två diskurserna? Hur gestaltas heteronormativiteten och hur förhåller sig avvikelser till denna?

Material och avgränsningar

Materialet utgörs av två olika typer av källor, dels statliga utredningar och dels skönlitteratur. De statliga utredningar är samtliga som föregick avkriminalisering av homosexualitet 1944 i Sverige. Dessa utgörs av SOU 1935:68 (*Promemoria angående ändringar i strafflagen beträffande straffsätserna för särskilda brott m.m., utarbetad inom justitsiedepartementet*), SOU 1941:3 (*Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar, av Alfred Petrén*) samt SOU 1941:32 (*Strafflagsberedningens utlåtande med förslag till lagstiftning angående åtgärder mot homosexualitetens samhällsfarliga yttringar, avgivet den 3 november 1941.*)

⁷ Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och samhället*, Stockholm 2005, s. 141.

Statliga offentliga utredningar har som syfte att användas för planering av långsiktiga samhällsförändringar. Fenomenet är också typiskt för den svenska politiska kulturen.⁸ Denna typ av material som speglar den rådande politikens föreställningar är fruktbar att undersöka för att se hur normer konstruerats i en viss kontext. De två sistnämnda utredningarna är från 1941 men jag har valt att se det som att 1930-talets värderingar och normer gestaltas även här. Dessutom har dessa tillkommit under en längre period vilket innebär att 1930-talet till nästintill uteslutande del utgör undersökningsperioden för utredningarna. Det är främst kring de kapitel som specifikt behandlar kvinnlig homosexualitet som min undersökning kretsar.

De statliga utredningarna innehåller en diskussion kring om lagen gällande förbud mot homosexuella handlingar bör förändras eller ej. Det finns tydliga utgångspunkter för denna diskussion och det är huruvida homosexualitet är en sinnessjukdom, en biologisk avvikelse eller ett medvetet val. Dels förs diskussionen utifrån en medicinsk synpunkt och dels utifrån ett juridiskt perspektiv.

Uppsatsen undersöker en svensk kontext, närmre bestämt 1930-talets Sverige. Det skönlitterära materialet består av samtliga lesbiska romaner med svenska som originalspråk som publicerades i Sverige under denna tid. För att finna de lesbiska romaner som skrevs under perioden har jag vänt mig till Dodo Parikas *HBT speglat i litteraturen* samt Liv Saga Bergdahls *Kärleken utan namn – Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*.

Då det just är den nationella kontexten kring föreställningar av kvinnlig homosexualitet som jag valt att undersöka har jag valt att inte inkludera översatt litteratur i analysen så som *Ensamhetens Brunn* av Radclyff Hall, som utkom i svensk översättning 1932. Trots att *Ensamhetens brunn* är en viktig och revolutionerande roman har jag valt att inrikta mig på svenska verk på grund av att det är föreställningar, normeringar och skapandet av normalitet i en svensk kontext som är mitt huvudsakliga mål.

I undersökningen använder jag mig av ett queerteoretiskt perspektiv. En ofta hörd kritik mot att anlägga ett modernt perspektiv på äldre tidsperioder är att detta kan ge en missvisande bild eller vara påtvingat. Dock visar Henric Bagerius och Christine Ekholsts undersökning ”En olydig sodomit – Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet” att ett queerperspektiv kan lyfta fram saker som tidigare varit dolda i en text så som heteronormativa handlingar utförda för att avsätta en kunglighet.⁹ Min föreställning är att ett queerperspektiv blir till en styrka när det gäller mitt undersökningsmaterial, men självfallet förutsätts att en förståelse finns för den undersökta tidsperioden i relation till hur samhället ser ut idag.

⁸ Sara Edenheim, *Begärets lagar – moderna lagar och heteronormativitetens genealogi*, Lund 2005, s. 17.

⁹ Henrik Bagerius och Christine Ekholst, ”En olydig sodomit – Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet” i *Scandia* 73:2, 2008.

De lesbiska romaner som publicerades i Sverige under 1930-talet är nio stycken och inleds med den som räknas som den första svenska lesbiska romanen Margareta Subers *Charlie* som publicerades 1932. Två år efter denna gavs Karin Boyes *Kris* ut och slutligen är det Agnes von Krusenstjernas sju romaner i sviten om Fröknarna von Pahlen som består av *Den blå rullgardinen* (1930), *Kvinnogatan* (1930), *Höstens skuggor* (1931), *Porten vid Johannes* (1933), *Älskande par* (1933), *Bröllop på Ekered* (1935) samt *Av samma blod* (1935). Krusenstjernas första roman i serien om Fröknarna von Pahlen kom ut två år före *Charlie* som ses som den första lesbiska romanen. De första romanerna i Pahlen-sviten kanske inte för sig själva räknas som lesbiska romaner men det finns motiv som inte går att ta miste på och en rad queera läckage. Jag har valt att i princip se samtliga romaner i denna roman-serie som lesbiska romaner då de är svåra att separera från varandra, och snarare känns som ett enda långt verk än sju fristående. Ett poängterande som är av vikt är skönlitteraturens mycket olika omfattning. Pahlen-sviten omfattar tillsammans runt 1500 sidor medan *Kris* och *Charlie* är 258 respektive 98 sidor långa. Detta präglar självfallet analysen där Krusenstjernas romaner dominerar. I avsnittet om kvinnlig och manlig homosexualitet ingår till exempel endast Pahlen-romanerna i en komparation med de statliga utredningarna av den enkla anledningen att manlig homosexualitet inte gestaltas i de övriga texterna. Även i utredningarna är det de främst avsnitt som explicit behandlar kvinnligt begär att fokuseras närmre än de övriga kapitlen.

Det skönlitterära materialet har valts utifrån sin tematik. Vad som räknas som en lesbisk roman är dock inte helt oproblematiskt men här har jag helt enkelt valt att utgå från litteraturvetaren Liv Saga Bergdahls definition av begreppet. Bergdahl menar att lesbisk litteratur kan sammanfattas som ”romaner skrivna av kvinnor, om lesbiska karaktärer och/eller relationer, och för lesbiska läsare i bemärkelsen att litteraturen skildrar lesbiska ur ett inifrån perspektiv.”¹⁰ En liten korrigering kan vara på sin plats här då det gäller den lesbiska litteraturhistorien. Redan 1915 publicerade Helena Nyblom flickboken *Sju flickor* som dels handlar om karaktären Maria som är lesbisk och uttrycker detta öppet.¹¹ Texten hade 1888 publicerats i samma form i en novellsamling.¹² Det utkom också redan 1884 en novell av Mathilda Roos med titeln ”Också en kärlekshistoria” med lesbisk tematik och ibland ses *Lena – en bok om fruntimmer* av Anna Branting från 1893 som den första svenska romanen med lesbisk tema,¹³ men enligt Bergdahls resonemang som jag utgår ifrån är *Charlie* den första svenska lesbiska romanen med en vuxen målgrupp.

10 Bergdahl, s. 36.

11 Helena Nyblom, *Sju flickor*, Stockholm 1915 (1888)

12 Maria Andersson, ”Att finna sin plats – Kvinnlighet och samkönat begär i Helena Nybloms *Sju flickor*” i *I litteraturens underland: festskrift till Boel Westin*, red: Maria Andersson, Elina Druker & Kristin Hallberg, Stockholm 2011, s.133.

13 Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 117.

Samtliga romaner i undersökningen är från 1930-talets första hälft medan de statliga utredningarna som analyseras är från andra hälften eller från 1940-talets första år. Jag har dock valt att se denna period som en enhet då den undersökta perioden sträcker sig över tio år och min föreställning är att trots att decenniegränsen överskrids är det troligt att normer och värderingar inte förändras i sådan rasande fart att en jämförelse inte är möjlig.

Det är inte helt oproblematiskt att inkludera skönlitteratur som källmaterial i historisk forskning sett till den diskussion kring denna typ av material inom historievetenskapen som drivs av postmodernt influerade forskare och deras motståndare. Ann-Katrin Hatje skriver att romaner har ett stort värde som tidsdokument och att detta inte är en nyhet vare sig inom litteraturvetenskapen eller historieforskning. Hon förespråkar dock ett mer tvärvetenskapligt samarbete gällande att använda romaner som tidsdokument.¹⁴

Birgitta Theander skriver i sin avhandling *Älskad och förnekad* om flickböcker i Sverige att det inte går att förutsätta ett enkelt orsaksförhållande mellan verklighet och fiktion men menar att flickbokens syn på vissa ämnen kan återspegla verkliga förhållanden men de kan i sin tur också påverka läsaren och deras syn på samma ämne.¹⁵ Här gör Theander en distinktion mellan verklighet och fiktion vilken historikern Ulrika Holgersson vänder sig emot i sin avhandling *Populärkulturen och klassamhället*. Holgersson undersöker veckopress och ser dessa som en kvarleva av periodens förhandlande kring diskurser och erfarenheter. Hon skiljer alltså inte på verklighet och populärkulturella yttringar utan menar att det inte går att separera text, erfarenhet och liv. Vidare skriver hon att ”vårt språk och den materiella kontext det ingår i oskiljaktigt hör samman.”¹⁶

Min syn på mitt material ligger i enlighet med Holgerssons resonemang kring att det inte går att separera text från ”verkligheten”. Jag väljer att se de lesbiska romanerna som ett uttryck för en lesbisk ”verklighet” i 1930-talets Sverige. Bergdahl skriver som jag påvisat att den lesbiska litteraturen skrevs för lesbiska kvinnor och med tanke på de identifikationsmöjligheter som finns här låter jag den lesbiska romanen och dess läsare smälta samman till en verklighet.

Den traditionella historievetenskapen i weibullsk anda har inte varit särskilt öppen för att inkludera ny typer av källmaterial i forskningen men nu råder en allmänt positiv syn hos etablerade forskare på att inkludera nya typer av material i den historiska forskningen. Även om det finns de som är negativa till denna trend.¹⁷ Det pågår dock en diskussion gällande om skönlitteratur bör

14 Ann-Katrin Hatje, ”Skönlitteratur som historisk källa – 1900-talsromaner som samtidsdokument” i *Historier – Arton och nittonhundratalsens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009 s.107.

15 Birgitta Theander, *Älskad och förnekad – Flickboken i Sverige 1945-65*, Lund 2006, s. 34.

16 Holgersson, s. 156, 151.

17 Kim Salomon redogör för denna debatt med polariserade ståndpunkter där motståndet mot att inkludera romaner som källor utgörs av bla. Historikern Christer Winblad som menar att historia och skönlitteratur har olika syften och därför inte bör kombineras. Kim Salomon, ”Den kulturella vändningens provokationer”: *Scandia* 2009:1. s. 79.

klassificeras som kvarlevor eller som källor.

Torbjörn Nilsson menar att om vi ser skönlitteratur som en kvarleva kan vi identifiera den tidsanda som var rådande då verket skrevs.¹⁸ Även David Gedin är av åsikten att skönlitteratur ska betraktas som en kvarleva och menar att det finns olika typer av källor som inte kan hållas helt objektiva utan behöver tolkas, precis som skönlitteratur.¹⁹ Kim Salomon är också med på denna linje då han menar att fiktiva berättelser har en förmåga att berika och fördjupa vår förståelse av det förflutna och att skönlitteratur därför är en tillgång i historisk forskning.²⁰

Teoretisk analysram

Den teoretiska utgångspunkten för undersökningen är queerteori. Queerteori är egentligen inte en enhetlig teori utan flera olika perspektiv som begreppet queer fungerar som ett paraplybegrepp över. Rötterna finns i lesbisk feministisk teori och i gaystudier som har lyft fram hur heterosexualiteten har en dominerande och normerande ställning i samhället. Utmärkande för queerteori är att sexualiteter ses som socialt, historiskt och geografiskt skapade.²¹

Queer ses ofta som en gren till genusvetenskaplig teoribildning. För att få en bredare förståelse för genus och kön har jag valt att utgå ifrån en klassisk genusteori som sedan kompletteras eller snarare fullbordas av ett queerteoretiskt perspektiv.

Den nästan slitna men fortfarande aktuella frasen ”Man föds inte till kvinna man blir det”, myntad av Simone de Beauvoir i *Det andra könet* redan 1949, finns med som en grund till den socialkonstruktivistiska förståelse av kön som präglar uppsatsen. Vi görs till män och kvinnor i form av ett pålagt och tvingande socialt konstruerat genus, som är antingen manligt eller kvinnligt. Distinktionen mellan genus och kön är dock inte så enkel att genus är det sociala könet och kön det biologiska. Även kön är en social konstruktion som endast erbjuder två positioner vilka är konstruerade. Många forskare inom genusvetenskap har återgått till att använda begreppet kön för att påvisa att det inte finns något biologiskt kön, utan att detta att det finns två separata kön också är en konstruktion. Eva Heggstad och Annie Williams menar i enlighet med Butler att genus inte uppstår ur kön utan att kön blir en funktion för att upprätthålla genusordningen.²² Kön är helt enkelt social och kulturell konstruktion.

Yvonne Hirdman talar om ett genussystem i vilket män och kvinnor hålls isär, detta isärhållande

18 Torbjörn Nilsson, ”Skönlitteratur som tidsanda och historieteori” i *Historier – Arton och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009 s. 221.

19 David Gedin, ”Att berätta historien” i *Historier – Arton och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009, s. 88.

20 Salomon, s. 79.

21 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 12 och 63.

22 Eva Heggstad och Anna Williams, ”Litteraturens omklädningsrum” i *Omklädningsrum*, Eva Heggstad och Annie Williams (red.), Lund 2004, s. 7.

är av vikt för att upprätthålla den manliga dominansen i samhället. Genussystemet gestaltas av skapandet av genus och två olika sådana. Genom att göra dikotomier av könen och genom att producera det manliga som överlägset blir mannen norm.²³

Det är främst på Rosenbergs teoretiska ramverk gällande queer som analysen grundar sig. Rosenberg är starkt influerad av Butler, som jag även vänder mig till. Förutom Rosenbergs samt Butlers resonemang knyter jag även an till Fanny Ambjörnsson förståelse av queer som perspektiv.

Queerteori innebär att det normativa fokuseras istället för det avvikande. I undersökningen kommer jag därför att titta på hur bilden av lesbiskhet (och homosexualitet i stort) skapas som avvikelse i relation till det som ses som normalt då det gäller sexuella praktiker och relationer.

Rosenberg talar om normalitet och heteronormativitet som ”den heterokulturella dominansens bärande bjälkar.”²⁴ Normalitet beskrivs som den trygghet som skapas i känslan av att inte vara avvikande. Normalitet är helt enkelt ett begrepp som visar på hur det som är normalt innefattas i ett system medan det om inte platsar inom dessa föreställningar ses som avvikande. Heteronormativitet är antagandet om att alla är heterosexuella och att detta är naturligt.²⁵ Heteronormativitet är således de lagar, institutioner, strukturer, relationer och handlingar som upprätthåller heterosexualiteten som något naturligt, enhetligt och allomfattande. Det vill säga, det som bidrar till att en viss sorts heterosexualitet är det eftersträvansvärda, menar Ambjörnsson.²⁶

Heteronormativiteten konstrueras i sig av två bärande principer vilka gestaltas av performativitet samt den heterosexuella matrisen. Performativitet innebär att kön inte är något som vi är utan något som ständigt skapas och görs.²⁷ Butler menar att handlingar, gester samt begär ger intryck av att vara naturliga och biologiska men i själva verket är de fabricerade och skapade för att framvisa en genusbegriplig kropp.²⁸ Rosenberg skriver att heterosexualiseringen av begäret har gjort att detta könskodats och förutsätter två tydligt åtskilda kroppar som ska begära varandra, en kvinnlig och en manlig.²⁹ Den heterosexuella matrisen gestaltas just av att det förväntas finnas två åtskilda kön som begär varandra. Vidare är det så att denna matris aldrig kan fullföljas helt då den är påtvingad, vilket innebär att kulturen har queera läckage. Det vill säga att den heteronormativa ordningen blir störd av det som inte går att inordna eller anpassa i dess strukturer.³⁰ Det är dock inte all heterosexualitet som är normativ utan det är ett visst sorts utövande av heterosexualitet som är det normerande i samhället. Heterosexualiteten förutsätter homosexualitet som sin negativa motpol för att

23 Yvonne Hirdman, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Stockholm 2003, s. 65-71.

24 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 21.

25 Rosenbergs, *Queerfeministisk agenda*, s. 100-101.

26 Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer*, Stockholm 2006, s. 52.

27 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 70.

28 Butler, s. 214.

29 Tiina Rosenberg, *Byxbegär*, Stockholm 2000, s. 42.

30 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

upprätthållas som det normala.³¹

Metod

Min undersökning bygger på en kvalitativ och komparativ metod. Jag undersöker vilka föreställningar och normer som konstrueras i de statliga utredningarna från 1930-talet och vad som särskiljer den motdiskurs som de samtida lesbiska romanerna utgör. Vidare undersöks vilka likheter som kan identifieras i dessa två diskurser. En jämförelse mellan samma typ av material så som romanerna kommer även att göras för att se om olika normer och värderingar uttrycks i dessa, liksom i utredningarna. Den komparativa metoden förutsätter ett undersökande av minst två fenomen för att se om det föreligger ett samband mellan dessa.³² I mitt fall utgörs dessa fenomen av de statliga utredningarna samt det skönlitterära materialet.

En komparation mellan de två olika diskurserna har sin förutsättning i att materialet som konstruerar dessa i min undersökning producerades vid samma tidpunkt, nämligen 1930-talets Sverige. De behandlar också samma ämne vilket gör att de är jämförbara. Analysen kommer också att kopplas till den samtida kontexten som jag presenterar nedan i avsnittet ”Historisk bakgrund”.

Thomas Denk presenterar en typ av komparativ metod i *Komparativ metod – förståelse genom jämförelse*. Denk har ett statsvetenskapligt förhållningssätt men med en viss modifikation är denna användbar i en studie som min. Denk skriver att ”[u]tformingen av komparativa studier påverkas främst av studiens forskningsproblem och forskningsfråga”³³ Den komparativa metoden är alltså anpassningsbar efter forskningens utgångspunkt. Min metod knyts starkt till mina teoretiska utgångspunkter. Det vill säga att det är en kritisk komparativ metod som tillämpas. Jag utgår ifrån ett queerteoretiskt perspektiv och fokuserar på en jämförelse av de komponenter som är ett brott mot eller som konstruerar en heterosexuell norm i den samtida kontexten. Jag kommer alltså att undersöka romanerna utifrån antagandet om en närvarande heterosexuell dominerande norm.

Jag gör också en form av tematisk textanalys analys främst då det gäller det skönlitterära materialet. Detta material är stort och hela texterna kommer inte att analyseras utan det är de avsnitt som behandlar kvinnligt begär samt homosexualitet som kommer att fokuseras i analysen.

Forskningsläge

Det är inte helt lätt att identifiera ett enhetligt forskningsläge kring det ämne som uppsatsen behandlar. Detta beror till största del på att det är ett relativt nytt fenomen att inkludera

31 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 91 och 17.

32 Thomas Denk, *Komparativ metod – förståelse genom jämförelse*, Lund 2002, s. 55.

33 Denk, s. 31.

skönlitteratur som källa i historisk forskning, dessutom är queerperspektivet också en relativt ny företeelse. Dock finns det forskning som tangerar en HBT-historia med liknande eller samma material som mitt.

Den tidigare forskning som gjorts är till största del antingen relaterad till historievetenskap eller litteraturvetenskap. Det är en ganska gedigen forskning som gjorts kring främst Krusenstjernas romaner. Dock har jag valt att presentera och återknyta till de mer moderna undersökningar som utförts.

Inom litteraturvetenskapen har samma skönlitterära material som ingår i min undersökning analyserats i Liv Saga Bergdahls avhandling *Kärleken utan namn – Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*. I sin forskning undersöker Bergdahl tematiken kring identitetsskapande och osynlighet i lesbiska romaner från 1930-talet. Lesbiskhet eller homosexualitet som begrepp förekommer inte i dessa romaner och ett gemensamt drag för dem är att karaktärerna lever relativt ensamma. Bergdahl ser ett (osynligt) motstånd hos karaktärerna då de vägrar att ta till sig och definiera sig efter de samtida begrepp som står till buds gällande kvinnlig homosexualitet. Varken begreppen homosexualitet eller lesbisk är förekommande i romanerna.³⁴ Bergdahl utgår också till viss del i från ett queerperspektiv för att se hur karaktärerna skapas utifrån en binär uppfattning om manligt och kvinnligt.

Bilden som presenteras i Bergdahls forskning är dock något idealiserande gällande lesbiskhet samt det utrymme som detta lämnas i romanerna. Enligt mig krävs det ett problematiserande kring just detta, då jag inte ser en odelat positiv bild i de undersökta romanerna.

Det finns också andra ansatser till queeranalyser av Pahlen-romanerna så som Anna Williams uppsats ”Unge herr Agda – omklädningsmotivet i Agnes von Krusenstjernas Fröknarna von Pahlen”. Williams gör en motivanalys av könsöverskridande i romanerna och främst med fokus på en kvinnlig karaktärer som börjar att klä sig i traditionellt manliga kläder då hon ingår en kärleksrelation med en annan kvinna.³⁵ Även Birgitta Svanberg gör i en uppsats i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* en tolkning av begär och kärlek i Krusenstjernas romaner. Svanberg fokuserar främst på hur konventionella föreställningar bryts genom de varierade kvinnobilder som återfinns i romanerna.³⁶

Inom litteraturvetenskapen är det inte ovanligt att analysera och placera litteratur utifrån en historisk kontext och Kristina Fjelkestams forskning är den som ligger närmst min undersökning. Fjelkestam gör i sin avhandling *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer –*

34 Bergdahl, s. 271-72.

35 Williams, Annie, ”Unge herr Agda – omklädningsmotivet i Agnes von Krusenstjernas *Fröknarna von Pahlen*” i *Omklädningsrum*, Eva Heggstad och Annie Williams (red.), Lund 2004.

36 Svanberg, s. 355.

Modernitetens gestalter i mellankrigstidens Sverige en komparativ studie av lesbisk litteratur och den samtida synen på homosexualitet i psykoanalytiska böcker. Hon vill identifiera samtida kulturella representationer av lesbiskhet men menar att det kan vara svårt att upptäcka normer i en historisk kontext. Fjelkestam menar att det under 1920-1930-talen växte fram en bild av den Manhaftiga Lesbianen.³⁷ Detta syftar på att emanciperade kvinnor sågs som manhaftiga och att ett aktivt sexuellt begär hos en kvinna sågs som ett maskulint drag speciellt om begäret var samkönat. Bilden av den Manhaftiga Lesbianen identifierar Fjelkestam i så väl von Krusenstjernas romaner om Fröknarna von Pahlen som i *Charlie*. Föreställningen om den Manhaftiga Lesbianen växte fram ur den bild som förmedlades av mellankrigstidens sexologi som ansåg sexualiteten vara medfödd liksom ur Freuds teorier där homosexualitet sågs som socialt och mentalt förvärvat. Det som framträder som nytt här är att den lesbiska kvinnan får ett aktivt begär till andra kvinnor, tidigare hade kvinnors intima förhållanden till varandra avsexualiserats. Den lesbiska kvinnan sågs under denna tidsperiod som en avvikelse mot det naturliga. I Fjelkestams forskning är det främst fokus på *Charlie* av Margareta Suber och hon drar slutsatsen att denna roman ger en mer motsägelsefull bild av kvinnlig homosexualitet än den som vetenskapen ger under samma period. I *Charlie* utmanas samtida föreställningar om sexualitet samtidigt som normen är tydligt närvarande.³⁸ Det Fjelkestam gör är att visa på den komplexa och komplicerade koppling som finns mellan *Charlie* och de psykoanalytiska strömningar som är gällande i samhället under denna period. Hon visar att romanen bär spår av dessa men samtidigt gör ett motstånd mot dem. Detta är något som jag återkommer till i min undersökning då jag problematiserar den ganska idealistiska bild av 1930-talets lesbiska romaner som tycks florera inom den litteraturvetenskapliga forskningen.

Fjelkestams forskning är historisk men bär ändå en mer litteraturvetenskaplig prägel.

Skönlitteratur som källa är som sagt ovanligt inom historievetenskapen men det som utgör andra delen av materialet i uppsatsen, de statliga utredningarna är desto mer grundligt undersökta inom denna disciplin.

I Sara Edenheims *Begärets lagar – Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi* undersöks hur homosexualitet, intersexualism och transexualism definieras och vad som läggs i begreppen i svenska statliga utredningar under åren 1934-2001. Edenheim fokuserar på de långa linjerna och tittar på förändringar i begreppsanvändning och definitioner under tid. Hon undersöker också hur utredningarna argumenterar för att använda de valda definitionerna som till exempel homosexualitet. Edenheim menar att de statliga utredningarna under hela den undersökta perioden ger uttryck för ett behov av att vilja normalisera och anpassa dem som avviker till

37 Kristina Fjelkestam, *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer – modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige*, Stockholm 2002, s. 92.

38 Fjelkestam, s. 92-95 och 130.

heteronormen. Vidare drar Edenheim slutsatsen att objektifieringen av homosexuella främst rört manlig homosexualitet och att kvinnlig homosexualitet marginaliserats eller helt enkelt uteslutits från de statliga utredningarna.³⁹

Även Jens Rydström har använt sig av statliga utredningar samt medicinska utredningar och medicinsk forskning i sin analys av homosexualitet och medborgarskap i avhandlingen *Sinners and Citizens*. Rydström har dock främst fokuserat på manlig homosexualitet i olika diskurser under en undersökningsperiod mellan 1880 och 1950. När det gäller perioden 1930 identifierar Rydström två huvudsakliga problem som behandlades inom den politiska, juridiska och medicinska sfären gällande homosexualitet. Dessa problem gestaltades av en rädsla för att en legalisering av homosexualitet skulle vara farligt för unga samt att en av kriminalisering skulle leda till att homosexualitet som fenomen skulle bli mer synligt och exponeras offentligt. Rydström menar att homosexualitet vid denna tid sågs som ett medicinskt problem lika mycket som ett problem för en allmänna ordningen i samhället.⁴⁰

Pia Lundahl undersöker också hon den offentliga bilden av lesbiskhet och då primärt utifrån RFSU:s rådgivningsmaterial från åren 1930 till 1960. Lundahl ser ett motstånd inom rörelsen mot att homosexuella handlingar var olagliga i Sverige men menar att det fanns en splittring kring frågan. Hon ser också att RFSU hade en strategi som inte gick ut på att sätta upp hot och förbud mot vissa sexuella handlingar utan att istället genom övertygande argumentation upprätthålla normalitet och påvisa hur avvikelser är onaturliga, så som homosexualitet. Hennes studie visar att homosexuella kvinnors begär ansågs vara onaturligt i rådgivningsmaterialet men att också heterosexuella kvinnors begär kunde ses som inkorrekt.⁴¹

Det som jag ser att min undersökning tillför inom forskningen är att kombinera det litteraturvetenskapliga med det historievetenskapliga fältet för att se om och på vilket sätt olika bilder av kvinnlig homosexualitet, samt kvinnligt begär i stort, framställs i förhållande till de rådande normerna. I en komparativ undersökning av den offentligt politiska diskursen som här gestaltas av statliga utredningar och en mer vardaglig lesbisk diskurs kan ge nya infallsvinklar till materialet än när de undersöks var för sig. Det är alltså i komparationen av materialet som min undersökning blir meningsfull liksom i tillämpandet av en renodlad queerteori på så väl skönlitteraturen som de statliga undersökningarna. Dessutom ser jag en lucka i forskningen då denna tenderar att från litteraturvetenskapligt håll bli något idealiserande, vilket jag anser behöver problematiseras då det gäller de lesbiska romanerna från 1930-talet.

39 Edenheim, s. 237.

40 Jens Rydström, *Sinners and citizens : bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, Stockholm 2001, s. 357.

41 Pia Lundahl, "Den blockerade sexualiteten: kvinnors inkorrekt begär 1930-1960" i *Queersverige* red. Dan Qulick, Stockholm 2005, s. 267 och 283.

Historisk bakgrund

1800-talet var det århundrade som omformulerade sexuella praktiker och relationer, enligt Michel Foucault. Han menar att sexualiteten nu mer än tidigare knyts till den äktenskapliga tvåsamheten. Tidigare perioder har varit mindre strikta gällande det som Foucault hänvisar till som det grova, oanständiga och opassande. Sexualitetens förpassas under den viktorska eran till det heteronormativa barnalstrande och tvåsamma äktenskapet och det som faller utanför ses som onormalt.⁴² Tidigare hade avvikande sexuella handlingar setts som sodomi och bestraffats juridiskt. Nu blev sexualitetens istället en del av en person och till en påtvingad identitet. Det var först under denna tid som homosexualitet kopplades till en individ och bilden av den homosexuelle växte fram. Foucault skriver att "[s]odomiten är en återfallssyndare, den homosexuelle är nu en art."⁴³ Viktigt att påvisa i detta sammanhang är att inte heller heterosexualitet som begrepp fanns före 1800-talet. Sexualitet som begrepp fanns inte överhuvudtaget på samma sätt som vi använder det idag.⁴⁴

I denna forskning är det främst bilden av den homosexuelle mannen som fokuserats och det är så HBT-historien tycks ha skrivits till största del. Det är homosexuelle män som är i fokus i den historiska forskningen och lesbiska kvinnor exkluderas och nämns närmst som en parentes. Detta kan möjligtvis bero på att lesbiska kvinnor inte är lika synliga i offentliga handlingar så som rättegångsprotokoll samt tidskrifter så som homosexuelle män, vilket Jens Rydström, Svante Norrhem och Hanna Winkvist visar.⁴⁵ Samtidigt har kvinnor som grupp traditionellt varit marginaliserad inom historisk forskning.

Hanna Hallgren hänvisar till Lillian Fadermans forskning som gör gällande att kvinnlig romantisk vänskap var accepterad under 1800-talet på grund av att kvinnor sågs som asexuella.⁴⁶ Kvinnor tillskrevs en sexualitet i samband med etablerandet av kvinnorörelsen och kvinnoemancipationen under 1800-talets andra hälft. Reaktionen mot detta ny hot var att se dessa kvinnor som okvinnliga samt ett hot mot samhället då de tillskrevs ett samkönat begär som blev till en fara för familjen som institution.⁴⁷ Rosenberg menar att benämningen på lesbisk kärlek var tribadi innan den på 1800-talet ersattes av det mer övergripande begreppet homosexualitet. Tribadi liksom sodomi användes om handlingar och inte om en persons permanenta läggning, vilket blev gällande när homosexualitet som begrepp etablerades.⁴⁸ Dock var det inte förrän runt 1900 som termen homosexualitet mer allmänt började brukas i Sverige och det dröjde till 1920 innan

42 Michel Foucault, *Sexualitetens idéhistoria - Viljan att veta band 1*, 2004, s. 33-34.

43 Foucault, s. 65.

44 Elisabeth Elgán, "När sex blev politik" i *Seklernas sex*, Åsa Bergenheim och Lena Lennerhed (red.) Stockholm, 1997, s. 226.

45 Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 112.

46 Hanna Hallgren, *När lesbiska blev kvinnor*, Göteborg 2008, s. 31-32.

47 Hallgren, s. 32.

48 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 53.

begreppet kom att inkludera kvinnor som älskar kvinnor.⁴⁹

Hallgren finner paradoxer kring kvinnligt samkönat begär under 1900-talet. Från 1800-talets föreställning kring den asexuella kvinnan som hade romantiska väninnerrelationer accepteras nu att kvinnor kan ha ett samkönat begär. Hallgren uppmärksammar paradoxen gällande att då lesbiska kvinnor erkänns är de inte längre kvinnor. Då en kvinna är lesbisk ses hon inte längre som kvinna enligt den rådande diskursen, eftersom att det tycks vara begäret till män som konstituerar kvinnan. En lesbisk kvinna kan ses som manhaftig eller manlig och känna ett samkönat begär men även här finns en paradox då en kvinnlig homosexuell motpart inte finns eftersom att normala kvinnor inte kan vara lesbiska.⁵⁰ Runt 1900 blev synen på homosexuella som ett tredje kön vanlig. Rosenberg påvisar att från läkarvetenskapligt håll sågs homosexuella varken som kvinnor eller män medan i homosexuella kretsar anammades denna syn och menade att man var både-och, en form av androgynt kön. Under 1800-talet började en teori kring könens åtskillnad allt starkare växa fram, tidigare hade likheterna satts i fokus. Könen sågs nu istället som två olika, och fasta kategorier.⁵¹

Sverige var tillsammans med fyra andra nationer i Europa de enda som förbjöd både kvinnlig och manlig homosexualitet. I andra länder var endast manlig homosexualitet olaglig. Den lag som förbjöd homosexuella handlingar i Sverige fanns i samma form mellan 1864 och 1944. Under dessa 80 år var det nästan uteslutande män som dömdes. Det var 1400 män som fick ett juridiskt straff under denna period och tio kvinnor. Förklaringen till detta är enligt Norrhem, Rydström samt Winkvist att manlig homosexualitet ansågs vara ett större hot liksom att män till större del vistades i offentlighet. De menar att män inledde (sexuella) relationer med varandra på offentliga träffpunkter i de större städerna medan kvinnor hittade sin partner på arbetsplatser eller genom vänner. Ideella organisationer som Frälsningsarmén och Lotta-kåren var också träffpunkter för lesbiska kvinnor.⁵² Kati Mustola och Rydström menar att män hade större chanser att möta andra homosexuella män än vad lesbiska kvinnor hade på grund av de hade större tillgång till den offentliga sfären.⁵³ Författarna visar vidare att 1920-talet är en brytpunkt för kvinnor då de fått rösträtt och längtan efter större frihet i offentligheten etablerades allt mer hos unga kvinnor. Kvinnoidealet förändrades vid denna tid och den kortklippta och androgyna kvinnan blev en utmaning mot heteronormen i samhället. Rydström och David Tjeder menar i boken *Kvinnor, män och alla andra – en svensk genushistoria* att det i 1920-talets Sverige var förunnat en liten grupp homosexuella män att leva öppet med sin

49 Fjelkestam, s. 104.

50 Hallgren, s. 35.

51 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 45 och 47-48.

52 Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 106-107.

53 Kati Mustola och Jens Rydström, "Women and the Laws on Same-Sex Sexuality" i *Criminally Queer – Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842-1999*, Amsterdam 2007, s. 55.

sexualitet. Det var konstnärer eller mycket förmögna män.⁵⁴

Lesbiskhet blev på 1930-talet mer synligt inte minst i form av lesbiska romaner. Norrhem, Rydström och Winkvist skriver om hur den homosexuella subkulturen präglades av bisexualitet och transvestism. Detta kom till uttryck i att många homosexuella ingick heterosexuella äktenskap men hade samkönade relationer vid sidan av. Författarna framhåller också att i lesbiska relationer var det vanligt att den ena kvinnan identifierade sig som butch och klädde sig i mer maskulina kläder medan den andra såg sig som femme och hade mer traditionella feminina attribut. Denna uppdelning var vanlig fram till 1970-talet då nya ideal växte fram i den homosexuella sfären.⁵⁵ I Sverige användes dock inte dessa begrepp utan istället ”Mankvinna” och ”riktiga kvinnor”.⁵⁶ Dock går historieskrivningen isär här gällande Butch- och femmefenomenet då Rosenberg i sin studie *Byxbegär* menar att denna tradition inte har några historiska rötter i Sverige utan är en modern företeelse.⁵⁷

Avkriminaliseringen av homosexualitet som skedde 1944 ersattes av en sjukdomsstämpel på homosexuella som kvarstod till 1978. En åldersgräns kvarstod dock för att ha sexuella relationer och denna var 18 år. Det vill säga 3 år högre än för att enligt lagen ha tillåtet heterosexuellt sex.⁵⁸

Med förbannelse i blodet eller en brist på män – om lesbiskhet och heteronormer

När Petra sade godnatt till Angela, som redan lagt sig, kysste hon henne på munnen. Den heta kyssten, menad åt en annan, besvarade Angela lika häftigt. De drogo sig ifrån varandra och sågo häpna på varandra. Men när de sedan vilade i rummens mörker, logo de samma skygga leende, erinrade sig kyssten, utan att någon av dem anade vad denna sällsynta ömhetsbetygelse emellan dem betydde.⁵⁹

Det är kring dessa två karaktärer, Petra och hennes systerdotter Angela, som handlingen vävs i romanerna om fröknarna von Pahlen. Handlingen utgår ifrån deras gård Eka på vilken ett kvinnokollektiv huserar. Romanen utspelar sig under 1910-talet och handlingen kretsar kring en lång rad karaktärer och främst kring vänskaps-, kärleks- och familjrelationer.

I romanerna finns det utpräglade lesbiska möten, relationer och lesbiskt begär men också queera läckage vilka kan vara svårare att få syn på. Rosenberg definierar queera läckage som att den heteronormativa ordningen blir störd och läcker queerhet där den heterosexuella matrisen inte klarar

54 Jens Rydström och David Tjeder, *Kvinnor, män och alla andra – en svensk genushistoria*, Lund 2009, s. 136 och 139.

55 Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 118.

56 Rydström och Tjeder, s. 140.

57 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 141.

58 Mustola och Rydström, s. 51.

59 Agnes von Krusenstjerna, *Den blå rullgardinen*, s. 217.

av att fullföljas. Det vill säga att läckagen utgörs av det som inte går att inordna eller anpassa till de heteronormativa strukturerna.⁶⁰ Citatet ovan är ett sådant läckage men samtidigt påpekas det dock att begäret som får uttryck i kyssen kvinnorna i mellan är riktade till någon annan, nämligen en man som de båda åtrår. Begäret mellan kvinnorna som uppstår i kyssen legitimeras genom att åtrån egentligen riktas till en man.

I SOU 1941:3 radas tre olika typer av homosexualitet upp. Dessa typer sägs bestå av *utpräglat homosexuell*, *bisexuell* samt *överbäggande heterosexuell*. I utredningarna används dessa klassificeringar som en förklaringsmodell för den mänskliga sexualiteten. I denna utredning fokuseras dock främst manlig homosexualitet men genom att lyfta dessa stereotyper i en jämförelse med skönlitteraturen växer en ny bild fram i romanerna. Dessa stereotyper kring homosexualitet återfinns även i von Pahlen-serien. Trots att lesbiskhet mycket tydligt lyfts fram i Krusenstjernas romaner är det inte en genomgående positiv bild. Detta kopplar jag till dessa tre stereotyper som presenteras ovan. Rosenberg menar att heterosexualiteten har sin förutsättning i homosexualiteten som negativ motpol,⁶¹ vilket blir tydligt här. Det finns grader av hur starka brotten är mot den heterosexuella normen och detta gör att de värderas olika i romanerna.

Den *utpräglat homosexuelle* beskrivs i den statliga utredningen från 1941 som en person som har fått det motsatta könets pubertetsceller i könsorganet och på grund av detta endast kan bli förälskad och få erotiska känslor till en samkönad person. En relation med en person av motsatt kön skulle hos den utpräglat homosexuelle kunna väcka ”äckel och avsky”.⁶² Medan bisexuella beskrivs som om dragningen till båda könen är lika stark. En person som i utredningen får beteckningen *överbäggande eller helt heterosexuell* är en individ som begär enstaka homosexuella handlingar och ofta på grund av att den varit avstängd från det motsatta könet under en längre tid, vilket inte lämnar något val.⁶³ Särskiljandet av olika typer av homosexualitet kan tydas som en önskan om att inordna dessa sexuella avvikelser från heteronormativiteten in i den. Jag tolkar det som att syftet med inordningen är att göra det hot som enligt utredningarna finns i homosexualitet ofarligt. Genom att avfärda samkönat begär som utslag för en brist på det motsatta könet osynliggör och marginaliserar homosexuellt och bisexuellt begär medan heterosexualiteten befästs som det naturliga och normala.

Synen att det finns olika typer av homosexualitet blir också tydligt i skönlitteraturen, och att dessa värderas olika. Detta är starkt knuten till heterosexualiteten som norm. Intressant är kontrasten som finns mellan nutida forskningen och föreställningen i de statliga utredningarna. Medan SOU 1941: 3 menar att samkönat begär uppstår i isolerade kvinnogrupper menar Rydström, Norrhem och

60 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

61 Rosenberg *Queerfeministisk agenda*, s. 17.

62 SOU 1941:3 *Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar*, av Alfred Petrén, s. 7.

63 SOU 1941:3, s. 7-9.

Winkvist att organisationer som Frälsningsarmén och Lotta-kåren var träffpunkter för lesbiska kvinnor.⁶⁴ SOU har alltså valt att tolka det som att det lesbiska begäret uppstår i denna kontext och osynliggör att lesbiska kvinnor söker sig till dessa sammanhang för att finna likasinnade.

Samtidigt som det lesbiska begäret som skildras i romanerna är en utmaning mot heteronormen finns det också en rad bortförklaringar i form av sociala orsaker som grund för att legitimera dessa brott och inordna dem i heteronormativiteten. Bergdahl menar att Bell är den enda karaktär som i Krusenstjerna-romanerna kan sägas ha en lesbisk identitet på grund av att hennes begär är oberoende av om hon har en partner eller ej.⁶⁵ Bell är också den karaktär av de som har ett uttryckt lesbiskt begär som beskrivs nästan odelat negativt. Det finns en rädsla hos de övriga karaktärerna i Pahlen-romanerna för henne. Angela får till exempel vid tanken på Bell, som en gång kysst henne, ”feber av olust”.⁶⁶ Vidare beskrivs en episod där Bells ”händer voro krökta som längtade de att borra sig in i vita lena kvinnobröst och rosiga jungfruliga kvinnoskötan [...]”.⁶⁷ Hon är en person som enligt utredningarna skulle kategoriseras som ”utpräglad homosexuell” vilket helt är ett brott mot den heteronormativa ordningen och detta bestraffas tydligt i romanerna då Bell blir utstött socialt.

Det finns dock hela tiden en dubbelhet i utmaningen mot heteronormativiteten och upprätthållandet av denna. Angela och Agdas kärleksrelation är en utmaning men samtidigt ett inordnade för att skapa acceptans i den kontext de befinner sig i. Detta blir tydligt då Agda analyserar sin egen genusöverskridande klädsel då hon övergivit de traditionella kvinnokläderna till förmån för manskläder sedan hon inlett kärleksrelationen med Angela: ”Varför hade hon klätt sig i gosskläder? Var det kanske i en omedveten känsla av att hon i denna kostym föreföll ha mer rätt att älska Angela än eljest?”⁶⁸ Det finns en dubbelhet i Agdas val av kläder, dels gör hon uppror mot genusnormer som vill inordna henne som kvinna med ett heterosexuellt begär, där genus och begär är sammanlänkade till en förståelig kärna. Dels inordnar hon sig i den heterosexuella matrisen och försöker med manliga genusattribut gestalta en motpol till Angela för att legitimera deras begär och kärlek.

Både Angela och Agda har haft sexuella relationer med män tidigare. När de ingår en relation med varandra är det på gården Eka där i princip inga män är närvarande och deras relation legitimeras dels känslomässigt men även utifrån denna brist på män: ”Kärleken har många utvägar. Två kvinnor kan också älska varandra. I synnerhet om inga män finns. Är känslan äkta, är den riktig och rätt.”⁶⁹ Angela och Agdas kärlek legitimeras, förutom på grund av kärlek, utifrån att det inte

64 Norrhem, Rydström Winkvist, s. 106-107.

65 Bergdahl, s. 129.

66 Agnes von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, Stockholm 2004 (1933) s. 59.

67 Agnes von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, Stockholm 2004 (1935) s. 151.

68 Agnes von Krusenstjerna, *Av samma blod*, Stockholm 2005 (1935), s.153.

69 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s.153.

finns några män att tillgå och denna syn finns även i utredningarna. I SOU 1935:68 återfinns synen gällande att begär mellan kvinnor som uppstår i isolerade kvinnogrupper inte fullt ut är ett äkta begär utan benämns pseudohomosexualitet. I utredningen menas att det finns en äkta och en falsk homosexualitet i vilken den falska är ett substitut då heterosexuella relationer inte finns att tillgå.⁷⁰ Det finns följaktligen en likhet i antagandet att kvinnor kan ”tvingas” begära andra kvinnor när inga män finns att tillgå i både utredningarna och i von Pahlen-serien. Även om föreställningen i den senare inte är lika utpräglad och då det också talas om kärlek i den lesbiska relationen. Än en gång blir det tydligt hur homosexualitet marginaliseras i förhållande till heterosexualiteten. Genom att se homosexuella relationer som ett substitut tappar inte heteronormativiteten sin status och sin position som det naturliga och normala som gång på gång skapas och reproduceras i utredningarna.

Homosexuella handlingar straffas inte lika hårt i Pahlen-romanerna om det finns detta orsaksförhållande gällande att inga män finns att tillgå medan Bell som helt identifieras och *blir* sin sexualitet bestraffas på flera plan. Detta är samma syn som dominerar i utredningarna men än mer utpräglad. En person som ses som uteslutande homosexuell bör bestraffas med fängelse eller placeras på sinnessjukhus, beroende på hur lagen kan komma att se ut.⁷¹

Dels kan dessa fall av delvis inordning i en heterosexuell norm eller orsaksförklaringar till homosexualitet som ett substitut till heterosexualitet förklaras med att romanerna trots allt är skrivna i en tid då homosexualitet var förbjudet och där den övergripande politiska diskursen fördömde homosexuella handlingar och såg dem som en ”avart av det sexuella livet och dess yttringar verka i likhet med andra perversiteter på könsdriftens område fränstötande och uppväcka känslor av ovilja och avsmak.”⁷² I SOU 1935:68 konstateras att det flesta människor inför sexuella relationer mellan ”likkönade” känner motbjudande.⁷³ De homofobiska strömningarna är så pass starkt uttryckta i den politiska officiella diskursen att detta kan ha gjort att en direkt motbild var omöjlig att publicera. En annan förklaring är att hur lesbiskhet beskrivs och tolkas beror på vem som innehar ”rösten” i romanen, det vill säga vem som kommer till tals.

Charlie som bär samma namn som romantiteln är en av de mest normbrytande karaktärerna i undersökningen. Jens Rydström och David Tjeder menar att kvinnoidealet förändrades under 1920-talet och att ett mer androgynt kvinnoideal utmanade heteronormen i samhället.⁷⁴ Charlie är ett tydligt exempel på den androgyna och genusöverskridande nya kvinnan. Hon beskrivs som

70 SOU 1935:68 *Promemoria angående ändringar i strafflagen beträffande straffsatserna för särskilda brott m.m., utarbetad inom justitsiedepartementet*, s. 108.

71 SOU 1941:3, s.7.

72 SOU 1941:32, *Strafflagsberedningens utlåtande med förslag till lagstiftning angående åtgärder mot homosexualitetens samhällsfarliga yttringar*, avgivet den 3 november 1941, s.13.

73 SOU 1935:68, s.103.

74 Rydström och Tjeder, s. 139.

pojkkaktig och kallas även ”Charlie-boy” i vissa sammanhang.⁷⁵ Hon väljer också kläder som inte är traditionellt kvinnliga vilket konsekvent motarbetas av omgivningen. Detta är intressant i en jämförelse i mottagandet av Agda i herrkläder. Kläderna närmst legitimerar hennes relation med Angela medan Charlie fördöms på grund av sin androgyna eller manliga framtoning. Detta grundar sig i att Agda närmar sig heteronormen genom att iklädda sig manliga attribut som en motpol mot den fortsatt kvinnliga Angela medan Charlie står ensam och därmed endast är normbrytande. Genom detta blir det tydligt att en stark tvåsamhetsnorm är rådande i romanerna.

Charlie spenderar sin sommar på en semesterort där hon möter Sara och blir förälskad. Romanen är en berättelse i vilken Charlie från början är omedveten om sin lesbiskhet till att under romanens förlopp upptäcka denna och vilja leva ut den. Sara drömmer att Charlie är ”en man som älskar henne”.⁷⁶ Denna dröm ger henne sedan känslor av olust och motvilja. Än en gång reagerar omgivningen i likhet med hur de statliga utredningarna menar att flertalet människor känner inför homosexualitet. Det är en stark homofobi som gestaltas. Kanske kan *Charlie* ses som en kommentar till dessa fördomar och en chans att visa personen bakom stereotypen. I utredningarna får inga homosexuellt identifierade komma till tals utan de döms och formas utifrån en heterosexuell blick och norm. Romanerna är en chans att ge homosexuella en egen bild och chans till identitetsskapande.

Charlies värld beskrivs som ”ond, förvirrad, snedvriden med glimtar av så skärande, häftig lycka, att de nästan marterade henne genom sin våldsamhet. Hon kände sig trängd mot en vägg av människor och deras tankar, de pressade sig in på henne och lämnade henne ändå fullkomligt ensam.”⁷⁷ Charlie står ensam i en värld där ingen förstår henne och detta tolkar jag som om att det är heteronormativiteten med alla krav som gestaltas här. Heteronormativitetens krav på att anpassa Charlie och kraven på att vara normal och att leva upp till den heterosexuella matrisen blir till det som skapar hennes ensamhet. I en annan episod beskriver Charlie sig själv som en trollslända som arbetar sig ur sitt skal och vill börja flyga som alla andra men har inga vingar. Hon säger att: ”De förargades över mig, eller skämdes över mig och hånade mig, var jag gick fram. Jag liknade dem men var annorlunda och dög ingenting till. Och ingen annan har jag att hålla mig till, ingen vill veta av mig.”⁷⁸ Trollsländan utan vingar är en metafor för Charlies ensamhet och hur hon lider av att hela tiden vara missförstådd och att inte passa in. Hon lyfter fram att hon är annorlunda och pekar ut andra människor missnöje över detta. Charlie gestaltar här den homofoba värld som omger henne och alla de normer som hon inte klarar av eller inte vill leva upp till som tvingas på henne. Hon får

75 Margareta Suber, *Charlie*, Stockholm 2005 (1932), s.73.

76 Suber, s. 56.

77 Suber, s.63.

78 Suber, s. 79.

hela tiden förhålla sig till att vara avvikande utifrån den normalitet som är rådande vilket omskapar henen som avvikande inför andra men trots allt inte inför sig själv. Det blir uppenbart att det i Charlies ögon är världen som det är fel på och inte henne. Detta är en stark kontrast mot bilden i utredningarna och i ”Att lägga pussel – om motstånd och tvingande normer” diskuteras detta med ingående i relation till sjukdomsbilden av homosexualitet som skapas i utredningarna.

Enligt Rosenberg har homosexuella karaktärer i litteratur och andra kulturella former länge gestaltats som ”isolerade, ensamma och på ett eller annat sätt störda”.⁷⁹ Även Bergdahl identifierar en ensamhet hos de lesbiska karaktärerna.⁸⁰ Dock är detta en sanning med modifikation då det gäller Krusenstjernas romaner där den lesbiska Bell är utstött medan Agda och Angela som par ingår i en större gemenskap av släktingar och vänner. Malin i *Kris* är en ensam och ångestfylld student men det finns ett kollektiv som hägrar och läsaren kan förstå att när Malin funnit sig själv och sin sexualitet kan hon också börja söka efter likasinnade och ingå i ett sammanhang. Detta tydliggörs i följande citat: ”Mitt folk! Att vara utanför är inte att vara borta från sitt folk, nej inte från sitt folk. Det är att vara nära dem som aldrig förr.”⁸¹ Denna förhoppning hos Malin visar att det finns en plats för henne och att hon inte längre känner sig ensam sedan hon blivit kär och upptäckt en lesbisk identitet. *Kris* är den roman som är mest implicit i sin beskrivning av sexualitet.

Charlie i Subers roman är den som gestaltas som mest ensam tillsammans med Bell i Fröknarna von Pahlen-serien. Bell ingår dock i utkanten av ett manligt homosexuellt kollektiv. Än en gång blir det gällande att ju mindre utmaning en homosexuell karaktär eller relation är mot heteronormen desto mindre avvisad blir den. Detta är tydligt gällande Angela och Agdas relation som jag påvisat ovan och denna bild är även synlig i de statliga utredningarna. Angela och Agdas kärlek är också ett mindre hot mot heteronormen då de redan uppfyllt de förväntningar som finns på reproduktion. Då deras relation inleds är de båda redan gravida.⁸² I den statliga utredningen från 1935 lyfts fortplantningen fram som ett argument för att motarbeta homosexualitet.⁸³ Bell som är en kvinna som helt valt bort män utgör ett större hot mot heteronormativiteten och reproduktionen som här tycks vara en av de bärande pelarna för denna. Dessutom är Agda och Angelas kärlek en enda gång sexuell vilket i sig tycks verka mer inkluderande än gällande Bell som återkommande beskrivs utifrån sina sexuella känslor som till exempel att hon ”brann av ett onaturligt begär”.⁸⁴ Detta ligger i linje med Hallbergs observation gällande att kvinnor tillskrevs ett begär vid sekelskiftet i och med kvinnoemancipationens utbredning och att ett samkönat begär började ses som ett hot mot familjen

79 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 23.

80 Bergdahl, s. 124.

81 Karin Boye, *Kris*, Stockholm 1948 (1934), s. 257.

82 von Krusenstjerna, *Av samma blod*.

83 SOU 1935:68, s. 79.

84 von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered* s. 151.

som institution.⁸⁵

En tendens som återfinns i romanerna liksom i utredningarna är synen på homosexualitet som något övergående, ett tillstånd i ungdomen. I *Kris* beskrivs Malins känslor av en lärarinna som menar att: ”Sådana skolflickssvärmerier är ju så vanliga att man nästan kan kalla dem normala, och att de inte har ett dugg med kroppen att skaffa [...] Vid tjugo års ålder är det förstås lite sent med den sortens känslor, men somliga utvecklas senare, när det gäller känslorna.”⁸⁶ Vidare menar lärarinnan att Malin har något rent i ögonen som ”måste vederlägga alla snuskiga fantasier i fysisk riktning.”⁸⁷

Här kan utläsas att dessa typer av känslor är ”ofarliga” så länge de hålls på en icke-fysisk nivå. Det är alltså främst den fysiska närheten som avfärdas. Sexuella relationer är också det som fördöms starkast i utredningarna. Lesbiskhet som inte tar sig sexuella uttryck fördöms inte i samma utsträckning som homosexuella relationer i vilka sex förekommer.⁸⁸

Lesbiskhet marginaliseras och förkastas som ”skolflickssvärmerier” och denna syn finns också i utredningarna. I SOU 1935:68 återfinns texten: ”Då det icke vara så sällsynt, att homosexuell otukt tillfälligtvis övas mellan personer i utvecklingsåren snarare som okynne än som uttryck för en verklig drift [...]”⁸⁹ Homosexualitet avfärdas som en nyck som går över. Hotet mot den heterosexuella ordningen blir därmed införlivat i själva normen då ungdomar antas experimentera och sedan återgå till ”det normala”. Det finns en paradox i uppfattningen att homosexuella handlingar utövas tillfälligt mellan unga personer ses inte som en verklig drift men ändå inte är ovanligt. Det går att spåra synen att det ligger en naturlighet i att ha sexuella samkönade relationer så länge begäret inte blir till något beständigt. Här blir den ambivalens som genomgående finns i utredningarna gällande att försöka inordna och samtidigt i särhålla homosexualitet i relation till heterosexualitet synlig. Det är en pågående process i SOU att försöka skapa begriplighet kring homosexualitet och att så långt som möjligt inkludera denna i heteronormen genom att påkalla argument som att en brist på det motsatta könet tvingar fram dessa tendenser. Också genom att se homosexuella handlingar som okynniga handlingar i ungdomen förminskar denna. Genom att avfärda homosexuella erotiska upplevelser i ungdomen till en nyck som går över osynliggörs och fråntas homosexualiteten all seriositet.

Bell är den karaktär som redan från introduktionen presenteras som lesbisk i Pahlen-romanerna. Hon är också den enda i denna serie som har en utpräglat lesbisk identitet. Som barn lämnades Bell av sina föräldrar och växte upp på ett barnhem och adopterades sedan av en annan kvinna. Bell

85 Hallgren, s. 32.

86 Boye, s. 246.

87 Boye, s. 247.

88 SOU 1941: 32, s. 39.

89 SOU 1935:68, s. 83.

identifieras med sin sexuella identitet och denna analyseras och tolkas genomgående i texten:

Hon såg på kvinnorna, som en man ser på dem: med begärelse och heta önskningar. För henne var det helt naturligt att åtrå en ung kvinna, vilkens kropp blommade och doftade. Hon var född med denna förbannelse i sitt blod, men hade hon i tid blivit rätt ledd kanske hon aldrig vaknat till insikt om denna sin natur.⁹⁰

Detta citat har två intressanta nivåer, dels att begäret är naturligt för Bell. Denna syn på det samkönade begäret är återkommande i romanerna att karaktärerna själva ser på sitt begär som naturligt medan det fördöms utifrån. Karaktären låter sig alltså inte påverkas allt för starkt av det tryck som rådande normer ställer på dem. En annan dimension är att Bells begär jämförs med en (heterosexuell) mans åtrå. Detta återkommer jag vidare till under rubriken ”Ormen i paradiset – om kvinnligt begär” där passivitet och aktivitet diskuteras utifrån genusstrukturer. Dels finns dimensionen att Bell hade kunnat ”bli rätt ledd”. Sexualitet ses som biologiskt betingat då hon fötts med ”förbannelse i sitt blod” men samtidigt skulle detta kunna förträngts om hon blivit rätt uppfostrad. Även i utredningarna diskuteras hur homosexualitet uppkommer. Dels finns synen att det finns en risk att homosexualitet ”smittar” vilket jag tidigare berört, dels finns alkoholens inverkan med som en anledning till homosexuella handlingar.⁹¹ I SOU 1935:68 konstateras att homosexualitet är ”biologiskt betingat, men ändock socialt anormal företeelse.”⁹² I denna passage har man garanterat sig så väl för biologiska faktorer som för sociala. Homosexualitet ses som en fara för ungdomar som kan förledas och därmed i förlängning för en fara för fortplantningen.⁹³ Detta i sig blir paradoxalt då ungdomar även anses ha homosexuella relationer i unga år. Rädslan för homosexualitet är något som även Rydström uppmärksammar i sin forskning. Han menar att denna i de statliga utredningarna grundar sig i vilken påverkan homosexualitet kan ha på och hur utsatta barn och ungdomar kan bli.⁹⁴ Denna tanke om fara för ungdomen och i förlängningen en risk för den fortsatta reproduktionen är ett tydligt utslag av rädsla för en urholkning av heteronormativitetens samhällsliga dominans. Reproduktionen blir här en av grunderna för att legitimera heterosexuella hegemoniska status. En rädsla för att hela mänsklighetens fortplantning står och faller med homosexualitetens utbredning går att utläsa i utredningen. Edenheim ser dock fortplantningen som ett av flera argument för ett upprätthållande av heteronormativiteten, inte det enda.⁹⁵

90 Agnes von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, Stockholm 1986 (1930) s. 160.

91 SOU 1941:3, s. 14.

92 SOU 1935:68, s. 79.

93 SOU 1935:68, s. 79.

94 Rydström, *Sinners and citizens : bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, s. 357-358.

95 Edenheim, s.203.

I utredningen från 1935 menar man att homosexuella relationer mellan två vuxna är närmst socialt ofarliga, däremot ligger en fara i den smittorisk som uppstår när kännedom om dessa relationer sprids.⁹⁶ Det finns sålunda en rädsla för att homosexualitet ska spridas om fler får vetskap om denna typ av relationer. Intressant i detta sammanhang är att ett osynliggörande och en tystnad kring homosexualitet ses som avgörande för att bibehålla heterosexualiteten som dominerande. Här finns en rädsla för en urholkning av dess status och det blir också tydligt att heterosexualiteten inte är naturgiven även om utredningarna i stort argumenterar för detta då vetenskapen om homosexuella relationer skulle bädda för ett spridande.

Denna syn beträffande att homosexualitet smittar återges av en av karaktärerna i Pahlen-sviten, en ung kvinna och vän till Angela som diskuterar lesbiska kvinnor: ”De äro olyckliga stackare, blöta som svampiga djur. De draga och locka en till sig. Och är man en gång hos dem, är man förlorad. Jag tror de liksom suga ut en, tills man sitter där med tomt hjärta.”⁹⁷ Närheten till en lesbisk kvinna skulle alltså göra en ”förlorad” vilket kan tolkas som att homosexualiteten skulle föras vidare. Angela ger inte svar på detta och tystnaden kan tolkas som om hon inte håller med, framför allt med tanke på hur hon fortsättningsvis kommer att leva sitt liv. Det skulle också vara lätt att tolka det som om att föreställningen att homosexualitet smittar även finns i romanerna till exempel gällande Bells begär. Men här finns en annan syn på sexualitet. Bell har kysst både Angela och Agda, som båda tar avstånd från henne men aldrig kan glömma hennes närmanden. Istället för att se homosexualitet som en ”smitta” som i utredningarna blir bilden i romanerna en annan. Det är som om Bell öppnat dörren till något bortanför den förväntade heterosexualiteten. I Angelas liv finns redan spår av lesbiskt begär – då hon har känslor för sin nära vän Stanny. Liksom kyssen med Petra som jag inledde detta kapitel med, men med Bells kyss öppnas denna dörr helt. Hos Krusenstjerna är gränserna mellan vänskap, kärlek och begär flytande.

Fjelkestam gör en psykoanalytisk tolkning av *Charlie* och menar att Charlies begär till kvinnor och framför allt den äldre Sara kan grunda sig i att hennes moder förskjutit henne. Begäret och längtan efter moderskärlek har därför projicerats på en annan kvinna som kan inta moderns roll.⁹⁸ Det finns tillfällen som indikerar detta, till exempel då Charlie ber Sara kyssa henne god natt när hon bäddat ner sig. Episoden påminner om ett barns längtan efter moderns omsorg om, men under ytan finns Charlies begär efter Sara och hon försöker få all den närhet hon kan få, om det än är att spela på sin naivitet och barnslighet. Dock är Charlie inte den enda lesbiska karaktären som inte har en närvarande mor. Detta motiv återfinns även i *Fröknarna von Pahlen*-romanerna då Agdas mor lämnade bort henne när hon var nyfödd liksom Bells och Angelas mamma dog i unga år. Malin i

96 SOU 1935:68, s. 82.

97 von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, s. 230.

98 Fjelkestam, s. 129.

Kris har en dålig relation till sin mamma som inte förstår henne. Jag tycker inte att kopplingen är självklar men det finns en möjlighet att författarna inspirerats av freudianska förklaringsmodeller till homosexualitet under denna tid.

När Charlie i Subers roman inte vill dansa med sin pappas bekanta blir denne upprörd. Svaret han får är ”Dansa, kallar pappa det för att dansa – Jag kallar det för att häda.”⁹⁹ Fjelkestam menar i sin psykoanalytiska tolkning av händelsen att detta är ett avståndstagande från det hon kallar Faderns lag.¹⁰⁰ Hon menar att Charlie gör motstånd mot att inordnas som en lydande dotter under faderns bestämmande. Bergdahl instämmer till viss del i Fjelkestams tolkning men menar också att det är en hädelse att försöka heterosexualisera en lesbisk kvinna vilket är emot dennas natur.¹⁰¹ Min tolkning ligger i linje med Bergdahls och jag ser händelsen som ett uttryck för att Charlie anser att det är en hädelse att behöva dansa med en man och därmed inordnas i den heterosexuella matrisen. En pardans mellan man och kvinna är en performativ handling som upprätthåller heteronormativiteten och detta tar Charlie avstånd från. Bergdahl väljer att tala om den lesbiska ”naturen” medan jag fokuserar på sociala normer och strukturer. Här i skiljer sig vårt fokus på undersökandet av romanerna.

Bergdahl kommer fram till att det är kärlek som avgör om något är rätt eller fel i romanerna om fröknarna von Pahlen.¹⁰² Jag instämmer dock inte fullt ut i tolkningen. I dessa romaner finns ett tydligt kärleksbudskap och sexuella relationer utanför äktenskapet eller otrohet kan accepteras om de bygger på kärlek¹⁰³ men acceptansen av relationerna står också i anknytning till heteronormativiteten. Det är också avgörande hur nära relationen förhåller sig till den normativa sexualiteten och kärleken som skapar en acceptans. Detta också görs gällande i SOU1941:3 i vilken det tydligt uttrycks att de som enligt utredningens syn är ”utpräglad homosexuella” bör straffas eller vårdas medan de som är ”övervägande eller helt heterosexuella” trots att de utfört homosexuella handlingar inte bör straffas på grund av de ofta gjort detta då en person av motsatt kön inte funnits att tillgå för sexuella aktiviteter.¹⁰⁴

Sammanfattningsvis är det tydligt att heteronormen styr alla former av relationer och kan verka inkluderande eller avfärdande beroende på hur stort brottet mot normen är. Det finns också en likhet i romanerna och utredningarna gällande att ju mer ”utpräglad” lesbiskheten är ju hårdare straffas denna både socialt och juridiskt. Men så länge rimliga (bort)förklaringar finns gällande den

99 Suber, s. 38.

100 Fjelkestam, s. 123.

101 Bergdahl, s. 79.

102 Bergdahl, s. 138.

103 Ett exempel på detta när Angela i Krusenstjernas *Bröllop på Ekered* blir med barn utanför äktenskapet och bestämmer sig för att behålla det vilket accepteras fullt ut av de flesta karaktärerna.

104 SOU 1941:3, s. 10.

avvikande sexualiteten kan straffet bli lägre eller utebli.

Ormen i paradiset – om kvinnligt begär

Driften synes i allmänhet vara riktad mot könsmogna personer. - Vidare bör erinras därom, att den kvinnliga homosexualiteten lägger mindre hinder i vägen för ett heterosexuellt samliv än vad den manliga gör. På grund av kvinnans mer passiva roll vid den normala könsakten kan även en utpräglat homosexuell kvinna leva i könsförbindelse (äktenskap) med en man.¹⁰⁵

Stycket ovan är ett tydligt uttryck för den heteronormativitet som genomsyrar de statliga utredningarna. Det är också ett tydligt prov på det som Hirdman kallar isärhållandet av könen.¹⁰⁶ Könen tillskrivs här olika egenskaper, kvinnor förutsätts vara passiva medan män underförstått tillskrivs en aktiv roll. Detta särskiljande gör dem till två olika definierade kön med dikotoma egenskaper. Även för den heterosexuella matrisen som bygger på två tydligt åtskilda kön är detta förutsättningen.¹⁰⁷ Min tolkning av detta ligger i enlighet med Edenheims. Hon menar att det finns en tydlig tvåsam norm i utredningarna då äktenskap är målet och att lesbiskhet inte anses vara hindrande för att ingå ett heterosexuellt giftermål.¹⁰⁸

En homosexuell kvinna förutsätts kunna ha (här är det inte tal om vilja) en heterosexuell relation då ”könsakten” inte störs av lesbiskheten eftersom att kvinnans fysik och passivitet kan dölja hennes lesbiska begär. Detta är samma strävan efter att legitimera heteronormen som återfinns då personer som klassificeras som bisexuella eller övervägande heterosexuella bara i nödfall anses behöva ha sex med någon av samma kön. Heteronormens tvingande karaktär blir här gällande.

Rosenberg menar att det är en viss sorts heterosexualitet som är önskvärd inom heteronormen.¹⁰⁹ Detta kommer jag att ha anledning att komma tillbaka till upprepade gånger under denna rubrik. I utredningen från 1935 är den normativa sexualiteten den äktenskapliga som bygger på en manlig aktiv part och en passiv kvinnlig. Uppfyllandet av normen är det centrala, oavsett uppoffringar som detta skulle kunna tänkas innebära för en kvinna som tvingas leva i ett sexuellt förhållande (äktenskap) hon inte önskar. Här finns en återspeglning till den syn på sexualiteten som förbehållen det tvåsamma barnalstrande äktenskapet som enligt Foucault blev gällande under den viktorska eran.¹¹⁰

Även i romanerna blir det tydligt att inte all heterosexualitet är normativ utan det är ett visst sorts utövande av heterosexualitet som är normerande. I Pahlen-romanerna blir det tydligt hur en tvåsam heterosexuell och helst reproduktiv heterosexuell relation är det normerande och det som skapar normalitet. Det som lämnas utanför denna snäva norm är avvikelser i högre eller lägre grad. Det vill

105 SOU 1935: 68, s. 108.

106 Hirdman, s. 65-71.

107 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

108 Edenheim, s. 203.

109 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 91.

110 Foucault, s. 33-34.

säga att det inte endast är de homosexuellt identifierade karaktärerna som är normbrytande utan även de heterosexuellt identifierade karaktärer som inte kan (eller vill) leva upp till de förväntningar som en heterosexuella diskursen ställer. I följande exempel blir det tydligt hur en viss typ av heterosexualitet reproduceras som norm:

Han hade velat ha stugan fylld av glada skrattande ungar. Men för längesedan hade han insett att Adéle inte ville ha barn. Hon var rädd för smärtan och fasade för allt besvär. Hon var ingen riktig kvinna.¹¹¹

Det är arrendatorn på Eka vars tankar kretsar kring hustrun Adéle som återges i stycket ovan. I arrendatorns ögon är hans hustru ingen riktig kvinna då hon inte vill ha barn. Detta är en tanke som han delar med flera av karaktärerna i romansviten och moderskapet är något som värderas högt. En parallell kan dras till utredningarna i vilka homosexualitet formas till ett hot mot reproduktionen i samhället. I citatet ovan är även genusstrukturerna hotade om en kvinna inte lever upp till de moderskapsförväntningar som ställs på kvinnor. Adéle bryter inte endast mot de normer gällande moderskap som är knuten till den förväntade sexualiteten. Hon bryter även mot de genusnormer som gestaltar kvinnor som passiva och män som aktiva då det gäller sexualitet och som även återfinns i utredningarna vilket påvisats ovan.

Lundahl som undersökt RFSU:s rådgivningsmaterial under åren 1930-1960 menar att det inte endast var homosexuella kvinnors begär som ansågs vara onaturligt i detta material utan att även heterosexuella kvinnors begär kunde ses som inkorrekt.¹¹² Att inte all heterosexualitet passar in eller är önskvärd i de heterosexuella strukturerna ligger också i linje med vad min undersökning visar. I Krusenstjernas svit görs detta gällande då Adéle straffas på samma vis som Bell för sitt aktivt sexuella begär.

Adéle lever ett ensamt liv som arrendatorshustru. Dock förändras hennes tillvaro då en ung predikant flyttar in hos arrendatorsparet för en tid. För första gången i sitt liv känner Adéle kärlek och också en stark åtrå. Adéles begär ses som djuriskt och hon förför predikanten: ”Adéle kastade sig intill honom. I det ögonblicket var det svarta odjuret efter henne.”¹¹³ Vid flera tillfällen beskrivs också Adéle som en orm: ”Hon var en orm, som slingrade sig omkring honom. En orm med väsande, giftig tunga och smala trolska ögonspringor. Han hade inte kunnat stå emot henne. Nu ikväll kände han sig förgiftad.”¹¹⁴ Även Bells begär beskrivs i termer av djurliknande. Hennes armar beskrivs som ormlika och hon liknas även vid ett spinnande lodjur.¹¹⁵ Det känns nästintill omöjligt att inte göra en biblisk referens här då det gäller att aktivt kvinnligt begär kopplas samman eller

111 von Krusenstjerna, *Den blå rullgardinen*, s. 145.

112 Lundahl, s. 283.

113 von Krusenstjerna, *Höstens skuggor, Stockholm 2004 (1931)* s. 65.

114 von Krusenstjerna, *Höstens skuggor*, s. 165.

115 von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, s.157 och 57.

symboliseras av en orm. Jag ser det som om kvinnors aktiva sexuella begär kan härledas till ormen som förstör i Eva och Adams paradiset, edens lustgård i bibeln. Liknelsen mellan kvinnligt begär och metaforer kring djur/djuriskhet och främst med ormar är tydlig. Ormen blir till en symbol för det som förstör och undergräver. Ormen symboliserar det avvikande i paradiset Eka som är den idylliska gård kring vilken handlingen vävs. Även i *Charlie* finns en parallell till Edens lustgård då Sara ser Charlie som en liten flicka i lustgården innan syndafallet.¹¹⁶ Denna syn förebådar att något kommer att ske och syndafallet kan ses som när Charlie på allvar börjar uppvakta Sara och blir mer aktiv i sitt begär efter henne. Då bryts också den oskyldighet som Sara dittills tycks ha omgivit Charlie.

Bell ser också på sig själv som ett främmande djur: ”Jag förstår mig inte själv. Jag känner mig bara ibland som något slags djur, något halvtämt djur i människohamn.”¹¹⁷ Även Bergdahl uppmärksammar detta citat från Bell och menar att hon inte passar in i tolkningsramarna och därför blir obegriplig. Hon pekar också på ett stycke i vilket Angela och Agda känner sig oförklarliga som unga djur, och menar att detta i viss utsträckning gör dem obegripliga.¹¹⁸ Men den djurlika tolkningen gäller inte endast de lesbiska karaktärer som Bergdahl lyfter fram utan kopplas till kvinnlig sexualitet i stort, vilket jag visat angående Adèle. Men också Angela liknas vid ett ”djur som blivit skadat” då hon för första gången haft sex med den betydligt äldre Thomas som hon har en relation med.¹¹⁹ Djurmetaforen tycks vara gällande för de kvinnliga som gett efter för ett sexuellt begär och detta är inte positivt. Kvinnorna har blivit omänskliga på grund av sitt sexuella begär vilket gör dem underordnade den förväntade och enligt normerna önskvärda kvinnligheten.

Bergdahls tolkning gällande att karaktärerna blir obegripliga enligt ”tolkningsramarna” är något vag och Bells utanförskap kan ges en djupare förståelse om blicken riktas mot normen istället för mot Bells framställning av sig själv. Bell blir obegriplig, för att använda Bergdahls term, på grund av att hon vägrar eller inte kan inordnas i den rådande sexualitets- och genusdiskursen. Att anses vara begriplig är starkt kopplat till begreppet normalitet, de som anses vara obegripliga i romanerna och även i utredningarna ställs utanför en känsla av normalitet och ses som avvikande. Rosenberg menar att normalitet är den inkluderande känslan av att tillhöra och att inte ses som avvikande.¹²⁰ Svanberg menar att Adèle ses som en ond häxa och ett kvinnomonster och blir därigenom till den goda kvinnans motpol. Svanberg drar slutsatsen att de olika kvinnor som beskrivs kan vara prov på olika delar av en enad kvinnlighet.¹²¹ Det är inte en omöjlig tolkning men den närmst osynliggör den

116 Suber, s. 55.

117 von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, s. 148.

118 Bergdahl, s. 127 och 137.

119 von Krusenstjerna, *Älskande par*, s. 137.

120 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 101.

121 Svanberg, s. 353-354.

fullt ut negativa bild av kvinnlig aktiv sexualitet som Adéle utgör vilket jag anser vara centralt i tolkningen gällande vilket utrymme kvinnor tillåts ta sexuellt.

Kvinnligt begär hos Krusenstjerna är inte per definition negativt utan främst om det utövas utanför kärlek och till viss del utanför en etablerad tvåsamhet. Det är också centralt att kvinnans begär ska vara passivt. Kvinnan ska ge sig till mannen så som när Angela väntar på Thomas : ”Och här satt hon utan att göra en rörelse eller ens vända på huvudet och väntade på att han skulle taga henne i besittning.”¹²² Angelas begär efter Thomas ses inte som negativt men hon har ett passiviserat begär vilket blir normativt enligt den förväntade kvinnligheten.

Paradoxalt nog utgör den negativa bilden av Bell och Adéle en revolution mot passiviteten som tillskrivs kvinnor i till exempel SOU 1941:32. De blir till aktiva kvinnor som står upp för sitt begär. I så väl *Kris* som *Charlie* är det lesbiska begäret inte lika explicit. Dock gör Charlie i sin nyupptäckta närmande mot Sara som är föremål för hennes kärlek:

Ett ögonblick satt Charlie orörlig, men så vände hon sig häftigt om, reste sig upp på knä och slog armarna hårt och vilt om Sara. Det var en sådan manligt kraft i detta famntag, en impulsiv övertygelse och besegrande ömhet, att Saras moderlighet revs av henne [...], och istället för att vara den stilla, kvinnliga givaren fann hon sig överväldigad av denna störtflod av ung värme och förpassad till att spela kvinnans vanliga passiva roll.¹²³

Charlie beskrivs implicit här som den aktiva medan Sara blir till den passiva. De skapas till varandras motpoler och Charlie tycks falla ur definitionen som kvinna. Kvinnor ses som passiva liksom i utredningarna där det uttrycks att det ”[s]annolikt förhåller det sig vidare så att den kvinnliga homosexualiteten i vida större utsträckning än den manliga stannar vid beröringar vilka icke äro av genital art [...]”¹²⁴ Kvinnor antas inte endast vara passiva utan också närmst avsexualiserade då lesbiska relationer förutsätts att stanna vid beröringar som här förutsätts ligga bortom sexuellt begär. Lesbiska relationer ses som mindre ”farliga” än manliga homosexuella relationer i utredningarna och trots att det är ett felaktigt begär enligt den heterosexuella matrisen är det inte hotande på samma vis då det enligt utredningen stannar vid smekningar. Passivitet och avsexualisering är tydliga tendenser i detta material då det gäller kvinnor.

Kvinnligt begär, och framför allt lesbiskt sådant, har osynliggjorts och marginaliserats historiskt sett. Bell och Adéle blir en stark motpol till detta då de närmst är överdrivet sexualiserade. Kanske är det ett medvetet val av författaren som en strategi att visa att kvinnor kan vara den passiva kvinnlighetens motpol. Fjelkestam menar att lesbiska kvinnor under denna tid sågs som aktiva i den sexuella akten och att detta var en syn överförd från bilden av att heterosexuella förhållanden där mannen ansågs inneha den aktiva rollen och kvinnan den passiva.¹²⁵ Här med blir Bell närmst en

122 von Krusenstjerna, *Älskande par*, s. 135.

123 Suber, s. 51.

124 SOU 1941:32, s. 39.

125 Fjelkestam, s. 95.

kliché eller stereotyp av den lesbiska kvinnan enligt rådande föreställning. Adèle däremot torde vara mer svårplacerad för var passar en aktiv kvinna med ett heterosexuellt begär in i denna framställning? Även i utredningarna finns synen att en kvinna som är aktiv sexuellt endast kan vara lesbisk medan en passiv kvinna kan vara så väl lesbisk som heterosexuell.¹²⁶ Här i ligger en stor paradox som kan härledas till de paradoxer som Hallgren identifierar kring kvinnlighet och lesbiskhet. Hallgren menar att en lesbisk kvinna kunde ses som manhaftig eller manlig och känna ett samkönat begär men en kvinnlig homosexuell motpart finns inte eftersom att normala kvinnor inte kan vara lesbiska.¹²⁷

Karaktärer med ett aktivt sexuellt begär straffas med socialt utanförskap. Omvärlden tar avstånd från Adèle som beskrivs i odelat negativa termer. Till slut väljer hennes man arrendatorn Tord att döda henne vilket inte straffas socialt utan Tord möter en förståelse hos övriga karaktärer och belönas istället med att Petra efter flera års tvekan slutligen väljer att ingå en sexuell relation med honom i den avslutande romanen i serien *Av samma blod*.

Genom att titta på vilka föreställningar som finns gällande homosexualitet i romanerna växer också en bild av normen och av vad som anses vara en normalitet fram. Denna norm utgörs av ett heterosexuellt par som har två tydligt särskiljda och genusbegripliga kroppar. Mannen lever upp till de maskulina idealen och kvinnan till de feminina. Det vill bland annat säga att gällande det sexuella livet är mannen initiativtagaren och kvinnan passiv. Förhållandet förutsätter också barnalstring.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det aktiva begäret avfärdas oavsett sexualitet och begärsobjekt. Det är just kvinnan som aktivt sexuellt subjekt som är hotande. Detta hot ligger i ett utmanande mot den heterosexuella matrisens särskiljande av könen, i vilken aktivitet är kopplat till manlighet och passivitet till kvinnlighet.

Att sitta till bords med en klänning – Om genus

Fru Tungel är inte sådan att hon sitter till bords med en klänning utan med en människa.¹²⁸

Detta svar ger Charlie sin pappa i Subers roman, då denne vill att hon ska klä sig mer kvinnligt. Klänningen blir här i förlängningen en symbol för alla de förväntningar som kvinnligheten tar sitt uttryck i. Charlie vill inte bli sedd som en kvinna utan som en människa och den tvingande genusstrukturen hindrar detta.

Skapandet av en genusbegriplighet är centralt i så väl den officiella politiska diskurs som

126 Exempel på detta återfinns till exempel i SOU 1935:68, s. 108.

127 Hallgren, s. 35.

128 Suber, s. 71.

utredningarna utgör liksom i den lesbiska diskurs som produceras genom skönlitteraturen. Detta innebär skapandet av en binär könsuppdelning. Butler menar att handlingar, gester samt begär inte är naturgivna utan fabricerade för att skapa genusbegripliga kroppar.¹²⁹ I exemplet som jag visat på i föregående kapitel då Charlie omfamnar Sara förpassas Sara till att inte en passiv roll. Hon får än en gång ”spela kvinnans vanliga passiva roll.”¹³⁰ Att Sara spelar sin kvinnlighet ligger i enlighet med Butlers utgångspunkt att vi konstruerar vårt kön och genus. Ordvalet ”spelar” visar på att kvinnligheten inte är något naturgivet utan en performativ handling.

I utredningarna är det tydligt att det är av vikt att kroppar konstrueras som antingen kvinnliga eller manliga och konstruktionen legitimerar i förlängningen en hegemonisk sexualitet, den heterosexuella. I SOU 1935:68 framgår detta tydligt då lesbiska kvinnor delas in efter en binär könsuppfattning. I utredningen råder en föreställning gällande att det bland lesbiska kvinnor går att ”urskilja en mer »aktiv» manlig typ, och en mera »passiv», som i sin erotik är mera kvinnlig.”¹³¹ Edenheim menar att det ”i alla utredningarna återfinns försök att definiera något odefinierbart som ses som hotfullt för både individ och samhälle.”¹³² Förklaringen till varför det är av så stor vikt att kategorisera lesbiska som antingen feminina eller maskulina kan härledas till Edenheims resonemang. Homosexuella görs begripliga då de ses som aktiva eller passiva och inordnas därmed i den heterosexuella matrisen så långt det går. En representation av detta förhållningssätt finns tydligt i skönlitteraturen med exemplet ovan då Agda klädd i manskläder och i en tvåsam relation accepteras långt mer än Bell som inte låter sig inordnas på samma vis. Då hon inte ingår i en relation och klär sig på ett traditionellt kvinnligt vis.

Dock finns det i Pahlen-serien försök att inordna Bell i strukturen och göra henne begriplig. Bells begär jämförs med en (heterosexuell) mans åtrå. ”Hon såg på kvinnorna, som en man ser på dem: med begärelse och heta önskningsar.”¹³³ Kategoriseringen av Bell är ambivalent hos Krusenstjerna, men detta visar också på den starka vilja det finns till klassificering. I citatet ses Bell, eller i alla fall hennes begär, som manligt. I *Av samma blod*, den avslutande delen i serien, återfinns en ambivalent syn på Bell. Agda menar att Bell kanske inte är en kvinna.¹³⁴ Synen att Bell inte skulle vara en kvinna återfinns endast en gång i de sju romanerna. Fjelkestam menar att denna föreställning var rådande under mellankrigstiden då lesbiska kvinnor sågs som icke-kvinnor, men inte heller sågs som män. Hon visar på att dåtidens sexologer såg på lesbiska som ett tillhörande ett tredje kön.¹³⁵

129 Butler, s. 70.

130 Suber, s. 53.

131 SOU 1935:68, s. 108.

132 Edenheim, s.195.

133 von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, s. 160.

134 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 155.

135 Fjelkestam, s. 97.

Jag tycker mig dock inte finna belägg för att denna syn färgat av sig på utredningarna. Lesbiska kvinnor beskrivs som kvinnor men med ”manliga drag” eller som helt och fullt kvinnor. Enligt SOU 1935:68 uttrycker sig manlighet hos lesbiska kvinnor i så väl kroppsbyggnaden som i hårväxt samt röst. Vidare finns föreställningen att manligheten tar sig uttryck i karaktären då ”[d]e ha intressen för manliga yrken och förströelser”.¹³⁶ Dessa manliga lesbiska kvinnor sägs också ta avstånd från ”speciellt kvinnliga uppgifter” så som moderskap och barn.¹³⁷ Här finns en likhet med hur lesbiskhet i *Charlie* framställs. Bergdahl menar att det i *Charlie* ställs frågor kring vad en kvinna är både utifrån Charlies könsöverskridande och genom hennes normbrytande sexualitet.¹³⁸ Omgivningen vill gärna konstruera Charlie efter kvinnliga normer men hennes intressen ligger utanför detta. Hon är främst intresserad av att åka runt i sin röda sportbil och även tävla med denna.

I utredningen ligger dock inte bara ett konstaterande av vad en lesbisk kvinna är och inte är utan visar också vad som anses vara en riktig kvinna. Det vill säga motpolen till den lesbiska kvinnan blir den heterosexuella kvinnan som görs normativ. En riktig kvinna ska förutom att vara heterosexuell också vilja vara moder. Vilket även har diskuterats utifrån skönlitteraturen ovan då Adèle faller utanför ramen för den förväntade och normativa kvinnlighet då hon inte vill ha barn.

Det är tydligt att karaktärerna kontinuerligt förhåller sig till den binära uppdelningen i manligt och kvinnligt. När Charlie ska träffa Sara bestämmer hon sig för att hon vill göra ett manligt intryck och väljer därför en neutral klänning.¹³⁹ Dolt bakom att Charlie vill se manlig ut finns en önskan om att bli sedd som Saras motpol för att legitimera de känslor hon bär på. Utifrån de särskiljda kön som den heterosexuella matrisen ställer krav på. Hos Charlie finns inte bara en önskan om att göra intryck av att vara manlig. Hennes invändningar mot kvinnligheten tycks även vara kroppsliga. Hon såg på sin egen kropp i spegeln och ”kände ett plötsligt sting av obehag. Hon såg den från sidan med de fasta brösten i skarp profil, och hon dolde dem hastigt med sina händer.”¹⁴⁰ I förlängningen ser jag det som om Charlie inte är nöjd med de begränsningar som hennes kropp skapar kring henne. Här blir det aktuellt att knyta an till Butler som menar att även kroppar/biologiskt kön är konstruerade. Charlies kropp är könad av omgivningen och bär därmed på begränsningar om vad som är tillåtet och inte.

Utifrån de stereotyper av manlig och kvinnlig lesbiskhet som presenteras i utredningarna är det tydligt att dessa två typer förutsätts åtrå varandra. Detta är en skillnad mot romanerna då denna bild inte alls reproduceras. Varken hos Malin i *Kris* eller hos karaktärerna i Pahlen-serien återfinns en längtan efter att inte vara kvinna. Trots Agdas könsöverskridande kläder finns det ingen tvekan om

136 SOU 1935:68, s. 108.

137 SOU 1935:68, s. 108.

138 Bergdahl, s. 84.

139 Suber, s. 71.

140 Suber, s. 55.

att hon ser sig som kvinna: ”[H]on fann sig helt och fullt kvinna. Ja till och med Bell fann hon i det mesta vara av hennes uppenbarelse, hennes sätt och väsen vara helt och fullt kvinna [...]”¹⁴¹

För Krusenstjernas Agda och Angela är det av stor vikt att definiera sig som kvinnor medan Charlie i Subers roman inte har ett behov av kategorisering, men värjer sig mot att bli sedd som kvinnlig. När Charlie vunnit en tävling ringer segertalet som hållits för henne i öronen efteråt: ”[En] ståtlig sportprestation... ur de unga kvinnornas led...en hundra procentig kvinna... den nya kvinnan, kvinnan av idag...”¹⁴² För Charlie känns det inte helt bekvämt att bli kategoriserad och hon värjer sig mot att positioneras som kvinna. Även Bergdahl menar att Charlie gör motstånd mot en förväntad kvinnlighet och menar att hon går sin egen väg istället för att inordna sig.¹⁴³ Dock är det tydligt att Charlies väg inte är enkel och heteronormativiteten är något som hon hela tiden förhåller sig till, vilket jag återkommer till i följande kapitel.

Heterosexualitet är norm i hela det undersökta materialet men inom denna är det också mannen och manligheten som är normerande. Detta blir tydligt till exempel då kvinnors kärlek och begär till andra kvinnor liknas vid (heterosexuella) mäns känslor för kvinnor. Till exempel i *Av samma blod*, den sjunde och avslutande delen av romansviten om fröknarna Pahlen, känner Petra en kärlek för Angela som liknas vid en mans kärlek.¹⁴⁴ Anna Williams skriver i ”Unge herr Agda – omklädningsmotivet i Agnes von Krusenstjernas *Fröknarna von Pahlen*” om hur Petra agerar ställföreträdande make i Angelas liv då hon väntar ett barn. Williams syftar på att Petra vill beskydda Angela och ingå i en familj. Dock menar Williams vidare att det inte är en omvänd värld som gestaltas utan att både kvinnor och män träder in i nya roller.¹⁴⁵ Jag tycker anser inte att det är så enkelt att karaktärerna kan ställa sig utanför den rådande diskursen kring sexualitet och kärlek och skapa nya roller. I motsats till Williams ser jag istället hur karaktärerna har som val att definiera sig som antingen kvinnliga eller manliga och att inga andra kategorier är tillåtna eller möjliga. Lesbisk kärlek jämförs återkommande med en mans kärlek för en kvinna och homosexuella män ses som kvinnliga, vilket jag återkommer till senare.

Kärlek mellan kvinnor legitimeras också genom att en av dem intar en manlig roll, så som i *Charlie* eller i fallet med Angela och Agda där Agda ser deras kärlek som mer naturlig om hon kan vara en man. Hon känner också att hon kommer till korta som Angelas partner då Angela blir svag under en skogspromenad: ”En man, som älskat Angela, skulle tagit henne i sina armar och stolt och lätt burit henne genom skogen och snön. Han skulle aldrig låtit henne gå här och trötta ut sig. Men

141 von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, s. 232.

142 Suber, s. 74.

143 Bergdahl, s. 79.

144 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 12.

145 Williams, s. 103.

Agda hade inte en mans styrka. Hur skulle hon då våga älska?”¹⁴⁶ Agda kan inte vara den partner hon vill för Angela vilket hon tillskriver sitt kön och de egenskaper, det genus, som följer detta. Även i *Kris* framställs den heterosexuella relationen som överlägsen en lesbisk. Malin är mycket kär i klasskamraten Siv och hon försöker hålla sig nära henne så mycket som möjligt: ”Hade hon varit en ung man vid sidan av sin hemligt tillbedda – då skulle man möjligen, men bara möjligen kunna ta henne på allvar. Hade hon varit en ung kvinna, som gick här med en hemligt älskad man – då skulle det redan ha snuddat vid det man småler åt, inte helt utan ogillande. Men som det var nu – ohjälpligt komiskt! Om inte värre.”¹⁴⁷ Begäret skulle vara mer accepterat om Malin begärt någon av motsatt kön men nu blir situationen istället komisk och Malins begär avfärdas då den inte går att inordna i normalitet. Avfärdandet av Malins känslor som komiska är ett led i en heteronormativ strategi för att underordna och förminska homosexuella handlingar och känslor.

I utredningarna råder ingen tvekan om att den normativa sexualiteten är heterosexuell då dessa refereras till som personer med ”normal könsdrift”¹⁴⁸ För att söka en förklaring till varför det finns män som inte helt passar in i kategorin manliga män och kvinnor som inte helt platsar i stereotypen kvinna har man vänt sig till den medicinska vetenskapen liksom den psykologiska. Förklaringen ligger i att hos fostret anläggs dubbla könsorgan så väl kvinnliga som manliga och detta gör att ”[h]os varje man finns således spår av en organisk kvinnlighet, hos varje kvinna spår av manlighet.”¹⁴⁹ Här kopplas genus, manlighet och kvinnlighet, till biologin. Paradoxalt blir denna förklaring ett undergrävande av heteronormativiteten då ingen enligt denna föreställning fullt ut kan vara utpräglad man eller kvinna eftersom att alla bär spår av det motsatta könet. Men här finns också något som försvarar heteronormativiteten mot alla avvikelser genom att inordna dem.

Bergdahl menar att Charlies fysiska kön inte har gett upphov till den förväntade femininiteten och sexualiteten, för även om hon gör saker ”en man” är hon trots allt kvinna.¹⁵⁰ Enligt synen i utredningarna konstrueras detta som ett biologiskt fel då manligheten tagit överhand.

Det finns en tydlig heteronorm i samtliga utredningar och även i romanerna. Tydligt är att de lesbiska karaktärerna identifieras utifrån avvikelsen mot denna norm och att deras begär hela tiden finns som en motpol mot det normativa begäret. Det är inte en odelat negativ syn på homosexualitet som gestaltas men även de positiva gestaltningarna förhåller sig till den övergripande heterosexuella normen vilket blir tydligt i exemplen ovan. Självklart beror det på vems röst som hörs i romanerna och när det är Bell, Charlie eller Malin som kommer till tals är bilden annorlunda. De lesbiska karaktärerna behöver hela tiden förhålla sig till den normerande sexualiteten men har fått en röst

146 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 156.

147 Boye, *Kris*, s. 209.

148 SOU 1941: 3, s. 8.

149 SOU 1935:68, s. 104.

150 Bergdahl, s. 84.

och deras begär är enligt dem inte något avvikande eller konstigt vilket är en skillnad mot i utredningarna vilket jag återkommer till i följande kapitel.

Rosenberg menar att heterosexualiteten har homosexualiteten som sin negativa motpol och förutsättning.¹⁵¹ Det samma tycks gälla att riktiga kvinnor har icke-kvinnor som sin negativa motpol. Det finns en tydlig tvåsamhetsnorm i romanerna, liksom i utredningarna som jag påvisat gällande äktenskap och barnalstring. De kvinnliga karaktärer som inte ingår i en tvåsamhet anses vara särskiljda från andra kvinnor. Således är det inte endast de lesbiska karaktärerna som anses vara avvikande. För att synliggöra detta utgår jag från ett begreppet den Manlösa kvinnan.¹⁵² Det finns en strävan två önskvärda kroppar med två tillhörande genuspositioner som kopplas till dessa och som skapas inom den heterosexuella matrisen och ur detta framträder vad jag väljer att kalla en Riktig Kvinna och en Riktig Man som förväntas begära varandra och ingå i en tvåsam relation. Alla kvinnor som faller utanför detta ses som Manslösa kvinnor vilka kan vara så väl lesbiska som heterosexuella som står utanför tvåsamhet I begreppet ingår alla kvinnor som valt bort män eller som inte funnit en man att leva med. Hallberg menar att en lesbisk kvinna under mellankrigstiden inte längre sågs som en kvinna då kvinnan definieras utifrån mannen.¹⁵³ Jag menar att denna syn återfinns i Krusenstjernas romaner, men inte endast gällande de lesbiska karaktärerna utan även heterosexuella kvinnor som lever ensamma, även om det inte anses fullt lika avvikande. Heterosexuella kvinnor definieras här efter mannen och utan en man är en kvinna inte en riktig. Hirdmans resonemang kring att mannen skapas som norm i en binär könsuppdelning är central i detta sammanhang.¹⁵⁴ När Angela och hennes bästa vän Stanny haft sex med varsin man konstaterar de att de efter denna upplevelse blivit kvinnor.¹⁵⁵ Kvinnor och kvinnlighet står i ett ständigt definitionsförhållande till män.

I Pahlen-serien finns en rad kvinnor som står utanför den tvåsamma heterosexualiteten. Angela som nyss har ingått i en relation med en man kan inte förstå att kvinnor kan leva utan män och beklagar en kvinna som hela sitt liv levt utan män: ”Aldrig skulle hennes händer bli kyssta. Aldrig skulle hon få känna sig omfamnas av en mans armar och höra hans hjärta klappa mot sitt bröst.”¹⁵⁶ Även Petra beklagas av Angela för att hon inte har en man som älskar henne.¹⁵⁷ Det finns också andra kvinnliga karaktärer som står utanför den förväntade heterosexualiteten. Angelas kusin Edla som ofta befinner sig på Eka har aktivt valt bort män och menar att det är avskyvärt att ge sig till en

151 Rosenberg, *Queerfeministsik agenda*, s. 17.

152 Inspirationen till begreppet ”Manslös kvinna” är hämtad från Arundhati Roy, *De små tingens gud*, Stockholm 1999, s. 54

153 Hallgren, s. 35.

154 Hirdman, s. 65-71.

155 von Krusenstjerna, *Älskande par*, s.184.

156 von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, s. 181.

157 von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, s. 36.

man. Edla har valt bort familjeliv och kärlek för att studera.¹⁵⁸ I jämförelse med den gravida Angela framstår hon som en halv kvinna, en Manslös kvinna med allt vad det innebär.

I *Kris* kallas Malin in på möte hos rektorn för skolan där hon går och denne granskar henne: ”De livliga bruna ögonen prövade på en halv sekund Malins yttre och kom till den lugnande slutsatsen: så gott som säkert oförlovad.”¹⁵⁹ Malin lever inte upp till en förväntad kvinnlighet och avfärdas därför också av de heterosexuella förväntningarna. Det finns en paradox i detta att en okvinnlig kvinna inte får en man och att en kvinna utan en man inte är en riktig kvinna. Fjelkestam uppmärksammar denna paradox då det gäller lesbiska kvinnor som hon menar stereotypiserades som den Manhaftiga Lesbianen som var en icke-kvinna men inte heller en man.¹⁶⁰ De snäva genuspositioner som erbjuds, man eller kvinna, gör att det som faller utanför den förväntade kvinnligheten eller manligheten blir svårdefinierbart.

Agda oroar sig för att hon och Angela på grund av sin relation ska ses okvinnliga, eller icke-kvinnor men konstaterar att: ”Vi, vi äro riktiga kvinnor, fast vi inte ha några män och inte behöva några heller nu.”¹⁶¹ Detta avslutande ”nu” Kan tolkas som om de uppfyllt det reproduktiva kravet och därför kan frigöra sig från behovet av män. De blir helt enkelt inte inordnade som manslösa då de lever upp till fortplantningskravet vilket också finns formulerat i utredningarna.

För att sammanfatta detta kapitel kan sägas att det råder en ambivalent syn vad gäller manligt och kvinnligt så väl i utredningarna som i romanerna. Det finns ett tvingande i heteronormativiteten att det ska finnas två binära kön med särskiljda egenskaper. Utredningarna försvaras denna uppdelning med att utgå från att alla kvinnor har lite manligt i sig och vice versa. I förlängningen låts det också förstå att hos till exempel homosexuella kvinnor har det manliga tagit överhand. Vidare konstitueras också bilden av en riktig kvinna vilket lesbiska faller utanför, den riktiga kvinnan är heterosexuell och vill vara moder.

I samtliga romaner är det av vikt att ses som en värdig partner till den åtrådda och där med vill Charlie göra ett manligt intryck på Sara. Agda förbannar sin fysik då hon inte kan vara samma stöd för Angela som hon anser att en man skulle varit. Malins kärlek förlöjligas då en kvinna inte anses kunna älska en kvinna och svärma för denna som en man för en kvinna. Att hålla sig till de två genuspositionerna samt att leva upp till den heterosexuella matrisens krav är avgörande för normalitetsskapandet.

158 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 40-43.

159 Boye, s. 168-169.

160 Fjelkestam, s. 97.

161 von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 155.

Att lägga pussel – om motstånd och tvingande normer

Det hade varit som att passa ihop bitarna i ett pusselspel, som någon tvingat henne i händerna, och hon hade gjort det med en förkänsla av dov ångest för att spelet skulle komma att stämma. Men hon hade likafullt inte kunnat förmå sig att kasta bitarna åt sidan och uppge försöket.¹⁶²

Charlie i citatet ovan brottas med, det som uppsatsen främst hittills kommit att behandla, anpassning till de tvingande normer som omger karaktärerna. I textstycket ovan får ett pussel gestalta hur Charlie förhåller sig till sin egen identitet och de krav som finns från omvärlden. I följande avsnitt diskuteras hur karaktärerna trots tvingande normer gör motstånd och står upp för sitt begär och också blir till en motbild mot den bild som produceras i utredningarna.

I SOU 1935:68 konstateras att kvinnlig homosexualitet inte lika ofta ”blir föremål för ett framdragande i dagsljuset [...]”¹⁶³ och vidare framförs i SOU 1941:32 att den kvinnliga homosexualiteten är ”mindre skönjbar både för utomstående och för kvinnorna själva, för vilka deras homosexuella läggning många gånger kan vara helt omedveten.”¹⁶⁴ Vidare finns synen om att lesbiskhet sällan ”tager sig sådana uttryck å för allmänheten tillgängliga platser, att handlingarna kunna tolkas som utslag av en abnorm driftsinriktning.”¹⁶⁵ Marginaliserandet av lesbiskhet samt osynliggörandet tycks vara ett led i att göra begäret ofarligt. Det finns en dubbelhet i osynliggörandet här då lesbiskhet både antas vara dolt för allmänheten med också för individen som bär på detta begär. Vidare går det att utläsa att så länge denna typ av relationer inte framträder offentligt är de mer accepterade vilket kan härledas till diskussionen ovan om att det är risken för en utbredning och smitta av homosexualitet som väcker det främsta motståndet och den mest aggressiva homofobin.

Här finns en markant skillnad mot romanerna som allt annat än osynliggör det lesbiska begäret. Karaktären Bell gör uppror mot så väl osynliggörandet av kvinnlig homosexualitet samt mot det omedvetna som tillskrivs lesbiskhet i den politiska diskurs som utredningarna utgör. I *Charlie* finns också dessa tendenser då protagonisten vägrar att inordna sig i rådande genusmönster och i alla fall är öppen inför sig själv med sina känslor för Sara och om omgivningen inte vägrar att se vad som sker borde hennes starka uppvaktning av Sara vara uppenbar.

Lillian Fadermans forskning, visar enligt Hanna Hallgrens hänvisning, att kvinnors romantiska vänskap var accepterad under 1800-talet på grund av att kvinnor sågs som asexuella.¹⁶⁶ Denna syn

162 Suber, s. 64.

163 SOU 1935:68, s. 107.

164 SOU 1941:32, s. 39.

165 SOU 1941:32, s. 39.

166 Hallgren, s. 31-32.

tycks fortfarande finnas som en grund i utredningarna då kvinnors anses ha ett mer intimt förhållande än män som vänner samt att lesbiska kvinnor inte har en sexuell relation av genital art som det beskrivs i utredningen SOU 1941:32.¹⁶⁷

Hos Krusenstjerna finns en nästintill direkt kommentar till osynliggörandet av lesbiskhet. När Bells fostermor får besök av en kvinna som ”avslöjar” Bells sexualitet tänker fostermodern på att hon läst ”en massa saker om otillbörliga förhållanden. Tidningarnas notiser om sedlighetsbrott mot naturen, fast de gällde ju alltid förbindelser inom det andra könet [...]”¹⁶⁸ På grund av att lesbiska inte dömdes i lika stor utsträckning som homosexuella män fick manlig homosexualitet större medial uppmärksamhet. Här blir det relevant att återkoppla till Norrhem, Rydström och Winkvist som visar på att under de 80 år som homosexualitet var olagligt var det 1400 män som dömdes och tio kvinnor.¹⁶⁹ Jag ser fostermoderns okunskap om lesbiskhet som en kommentar mot den osynliggjorda sexualitet som lesbiskhet tycks förpassas till.

I utredningarna beskrivs homosexualitet genomgående med termer som ”särart”, ”motbjudande”, ”avart”, ”frånstötande”, ”skadliga” och ”anormala”.¹⁷⁰ Medan heterosexualitet kopplas samman med ”naturlig”¹⁷¹ Anmärkningsvärt är att det som ses som normalt inte tycks behöva några övriga definitioner bortom denna. Genom att inte definiera heterosexualitet vidare befäster man den hegemoniska statusen. Det är det avvikande som pekats ut och främmandegörs. Homosexualitet görs till det andra i förhållande till den normativa heterosexualiteten.

I romanerna vänder de homosexuella karaktärerna på begreppen och gör utredningarnas ord som förbehållits heterosexuella och gör dem till sina. När andra än de lesbiska karaktärerna kommer till tals i skönlitteraturen används liknande ord som i utredningarna men nu fokuserar jag det motstånd och den egna röst som de lesbiska karaktärerna får rätt till i romanerna. I *Kvinnogatan* visas att för Bell ”var det helt naturligt att åtrå en ung kvinna [...]”¹⁷² *Charlie* avslutas med orden ”Hennes kropp var nu mogen att börja leva det liv, för vilket vår Herre behagat skapa henne.”¹⁷³ Denna avslutning är öppen för tolkningar och flera olika sådana har gjorts. Jag väljer att se det som om Charlie till slut inser att hennes sexualitet är naturlig och att hon ska leva som hon skapats. Denna tolkning gör också gällande att Charlie gör anspråk på naturligheten i sitt begär, något som hon konstant har fått brottas med under handlingens gång.

Utredningarna argumenterar för att män och kvinnors olika genus konstruerar dem som begärliga

167 SOU 1941:32, s. 39.

168 von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, s.165.

169 Svante, Rydström och Winkvist, s. 106-107.

170 Se till exempel SOU 1941:32, s. 9 och 13, och SOU 1935:68, s. 79.

171 Se till exempel SOU 1935:68, s. 74.

172 von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, s. 161.

173 Suber, s. 98.

för varandra utifrån passivitet och aktivitet. I Pahlen-sviten finns det en stark kontrast då det är just likheten som framhålls för att göra den lesbiska kärleken mer förklarlig än den heterosexuella. Bell använder just likheten som motiv då hon argumenterar för lesbisk kärlek: ”Också väninnor kunna älska varandra. Det vet jag. Den kärleken är lättare att förstå. Jag tycker det. Män äro så olika oss. Aldrig förstå de oss. De leva i sig själva. [...] Borde inte kärleken vara lyckligast, då den man har kär är lik en själv – också kroppsligen?”¹⁷⁴ Vidare uttrycker Bell ”Min kärlek är bättre än männens. Jag är kvinna själv, därför förstår jag bättre vad de behöva. Jag vet vad de längta efter och hur deras tankar gå.”¹⁷⁵ Likheten mellan kvinnor blir här till en grund för begäret. Bell är normbrytande då hon är öppen med sina känslor och sitt sexuella begär för kvinnor i en omgivning då detta bemöts med avståndstagande och oförståelse. Hennes argumentation är motsatt den som återfinns i utredningarna och motsätter sig också den heterosexuella matrisen vilken har sin förutsättning i två binära kön och genus. lesbisk begär framhålls som mer naturligt än heterosexualitet då så väl kropparna som det själsliga är likt vilket skapar en förståelse mellan kvinnor som mäns kärlek inte kan mätas med. lesbisk kärlek upphöjs och den normativa förkastas här på samma vis som det omvända förhållandet är i utredningarna. Det är en ständigt pågående kamp om begreppen naturlighet kontra onaturlighet och för vem dessa ska vara gällande. Naturlighet och natur är till stor del utgångspunkten i Bergdahls forskning och hon menar att Krusenstjerna rakt på sak skriver att Angela och Agdas kärlek är naturlig. Då det står att naturen hade fyllt det tomrum hos dem som männen lämnat.¹⁷⁶ Detta tycks kontroversiellt och Bergdahls tolkning är rimlig då lesbiskhet här ses som naturligt, men det som är centralt och som jag anser att Bergdahl missar kontinuerligt är det ständiga återkoplandet till män och deras roll i kvinnornas liv och som utgångspunkt för kärlek. Här återfinns samma underlag för begär som jag tidigare diskuterat, nämligen att en brist på män legitimerar den lesbiska kärleken.

I utredningen 1941:32 finns följande föreställning presenterad: ”För den vida övervägande majoriteten av samhällets medlemmar ter sig homosexualiteten såsom en avart av det sexuella livet och dess yttringar verka i likhet med andra perversiteter på könsdriftens område och uppväcka känslor av ovilja och avsmak.”¹⁷⁷ De starkt homofoba uttryck som återfinns här antas gälla för en majoritet av svenskarna. Genom denna argumentation görs homofobi till en normalitet. Intressant blir detta i en jämförelse med de känslor som heterosexualitet uppväcker hos Subers Charlie. Charlie beskriver hur hon fick ett pornografiskt vykort av en pojke en gång: ”Kortet föreställde en kvinna liggande en soffa, iklädd bara strumpor, och över henne böjde sig en naken karl. [...] jag

174 von Krusenstjerna, *Kvinnogatan*, s. 190.

175 von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, s. 220.

176 Bergdahl, s. 136.

177 SOU 1941:32, s. 13.

kunde ha stortjuttit av raseri och äckel. [...] sedan dess kan jag inte tänka på samliv mellan man och kvinna utan att känna det gräsligaste äckel.”¹⁷⁸ Charlie gör anspråk på samma känslor inför heterosexualitet som heterosexuella enligt utredningarna känner för homosexualitet. Genom att påvisa dessa känslor av att det heterosexuella begäret är onaturligt och äckligt gör hon ett tydligt motstånd mot den tvingande heteronorm som omger henne. Liksom naturlighet blir till ett begrepp att vinna blir här tolkningsföreträdet av sexuella praktiker en tvist mellan det normala och avvikande. För Charlie är det inte den lesbiska kärleken som är fränstötande utan det är heterosexuellt samliv som ses som det avvikande och felaktiga.

I utredningen 1941:3 finns en hänvisning till en motion från 1933 i vilken en person menar att begäret som homosexuella känner är lika naturligt för dem som det som heterosexuella känner inför sitt begär: ”homosexuellt umgänge är *för honom* alltså icke mot »naturen» utan i enlighet med hans drift.”¹⁷⁹ Det framgår inte i texten om kursiveringen är från motionen 1933 och har som syfte att förstärka att homosexuella inte ser sitt begär som onaturligt eller kursiveringen kommit till i efterhand. Och då har som syfte att för utmärka att det är just de homosexuella som inte anser detta onaturligt och att man med en kursivering vill påvisa att det är endast dessa som hävdar något liknande. Hänvisningen till denna motion är det närmsta en röst för homosexualitet som återfinns i samtliga undersökta utredningar. Detta är en liten röst i jämförelse med alla övriga sidor som fylls av heteronormativa uttryck. Dock är det trots allt ett litet läckage av något annat som kan vara början för en ny syn på homosexualitet. I motionen görs också samma anspråk på det begrepp som genomgående beskriver heterosexualitet i utredningarna, naturligheten. Det finns alltså ett läckage i utredningen, och den politiska diskursen, som har en stark likhet med det motstånd som görs i skönlitteraturen genom de lesbiska karaktärerna.

Kategorisering av individer eller människor som grupp är en återkommande faktor främst i utredningarna men även i romanerna. I *Charlie* finns ett tydligt motstånd mot detta krav på kategorisering. Någon lägger en läkarbok om homosexualitet i Charlies strandkorg som hon finner då hon är tillbaka på hotellrummet. Charlie inser att bokens definitioner stämmer in på hennes liv, känslor och erfarenheter och hon blir ångestfylld vid tanken på att någon vet om hur hon är, eller tror sig veta detta: ”Den som har lagt boken i strandkorgen, finns där också, men jag vet inte, vem han är. Vad har människorna tänkt om mig, hur har de sett på mig, vad har jag gjort?”¹⁸⁰

Det är tydligt att Charlies motstånd inte är lätt att genomföra och heteronormativiteten är något som hon hela tiden förhåller sig till. Beroende på vems röst som hörs i romanerna är synen på (homo)sexualitet olika.

178 Suber, s. 50.

179 SOU 1941:3, s. 5.

180 Suber, s. 65.

En sak som dock är genomgående i romanerna är att det är tydligt att det inte är kärleken som får de lesbiska karaktärerna att må dåligt utan den tvingande heteronormen. Detta är en markant skillnad mot SOU i vilka det är homosexualiteten som är sjukdom medan i romanerna är det tydligt hur det är de heterosexuella förväntningarna, heteronormativiteten som gör att karaktärerna mår dåligt. Boyes Malin har länge varit sjuk och ångestfylld och läkarbesöken har inte gett henne något. Istället börjar hon må bra först då hennes känslor för klasskamraten Siv väcks. Och det konstateras att hon lägger sjukdomen bakom sig ju mer känslorna för Siv utvecklas: ”Man sprang inte över från den sjukdomen hon hade varit till den hälsa som var Siv som man springer över ett dike. Men de kunde inte avskräcka, inte nedstämna, därför att arbete och offer som sker ut ifrån en stor hängivenhet, rymmer en erövringen lycka.”¹⁸¹ När Malin finner kärlek och känslor utanför sig själv och sina tankar blir det tydligt hur det är en tvingande heteronorm som fått henne att tvivla på sig själv tidigare. Även Bergdahl påvisar hur omvärlden definierar Malin och ser henne som sjuk. Dock finns det en slitning mellan om det är lesbiskheten som ses som det sjuka eller Malins introverta personlighet, menar hon.¹⁸² Bergdahl hänvisar också till Hammarström som gör kopplingen att hela diskussionen kring Malins sjukdom är en kommentar till den debatt som pågick under denna tid gällande avkriminalisering i lagen.¹⁸³ Det känns som en fruktbar tolkning då det är avgörande vilken syn läsaren väljer angående om det är Malin som är sjuk på grund av sin sexualitet, eller om det är den tvingande omgivningen som gör henne sjuk. Avgörande är också huruvida romanen är ett inordnande eller ett motstånd mot strukturen. Min tolkning förblir dock att det är heteronormen som skapar sjukdom då kärleken till Siv sedan avgör Malins hälsa. I relation till utredningarna är denna utgångspunkt normbrytande då till exempel 1941:32 anses att ”den konstitutionellt homosexuella” lider av en abnormitet som är jämförbar med sinnessjukdom.¹⁸⁴ Individens ses i denna utredning som problemet medan Boye vänder blicken mot strukturen som påtvingar ett visst levnadssätt. Detta är intressant då individen närmst osynliggörs för övrigt i utredningarna medan de lämnas plats i skönlitteraturen.

Bell, Charlie och Malin vägrar konsekvent att inordna sig i de tvingande strukturerna. Charlies uppror gäller främst genusordningen men också i förlängningen heteronormativiteten. Bell slåss för att hennes begär ska ses som naturligt, och för Malin är upproret genomgående i *Kris*. Bergdahl uppmärksammar detta uppror och menar att Malin ifrågasätter konventionen, skolan och kristendomen.¹⁸⁵ Motståndet blir till en identitet hos henne. Sexualiteten blir till något förlösande hos Malin som allt mer vågar stå upp för sig själv. Även hos Agda verkar kärleken till en annan

181 Boye, s. 202.

182 Bergdahl, s. 180.

183 Bergdahl, s. 180.

184 SOU 1941:32, s.17.

185 Bergdahl, s. 179.

kvinnor förlösande och när hon och Angela haft sex känner hon sig förändrad: ”På ett egendomligt sätt kände hon sig nu fri.” Denna förnimmelse av kroppens och själens frihet hade hon aldrig förr haft.¹⁸⁶ Närheten till Angela skapar en frihet från de tvingande normer som hela tiden reproducerar heterosexualiteten som naturlig. I Agdas känslor av frihet ligger ett motstånd och ett uppror mot detta och även ett upphöjande av den lesbiska kärleken.

Avsnittsrubriken för detta kapitel – Att lägga pussel- sammanfattar ganska väl innehållet i denna analysdel. Det handlar för karaktärerna i skönlitteraturen om ett ständigt pusslande för att förhålla sig till heteronormen. Ett pusslande för att hitta sig själv och sitt sammanhang och en förståelse. Uppror och motstånd på olika vis är också centralt i skönlitteraturen men även i en av utredningarna återfinns ett läckage och ett motstånd där naturligheten som begrepp inte odelat vill tillåtas heteronormativiteten. För utredningarnas del handlar det också om att lägga ett pussel men att försöka sammanfoga bitar som inte riktigt vill passa in i normen att ändå göra det.

Utredningarna tar inte hänsyn till individen bakom sexualiteten. Detta är en markant skillnad mot romanerna där de som klassificeras som avvikande enligt den övergripande samhällsnormen får en egen röst. I utredningarna definieras människor som är homosexuella just efter sin homosexualitet. Detta ligger i linje med att homosexualitet under 1800-talet blev till en tvingande identitet istället för att ses handlingar av en person som förut.¹⁸⁷ De är sin sexualitet helt enkelt medan de i romanerna får chans att göra sig hörda och att bli till utanför sexualitetens snäva ramar. En avgörande skillnad är också att i utredningarna ses homosexualiteten som en (sinnes)sjukdom medan det i skönlitteraturen tydliggörs att det är den tvingande heteronormativiteten som gör karaktärerna sjuka, medan den samkönade kärleken kan göra dem friska.

En sodomkarusell – om kvinnlig och manlig homosexualitet

- Kan denna Sodomskarusellen vara något för er? Sade han. Hon log förläget och såg ned i sin tallrik. Thomas satt och såg framför sig med rynkade ögonbryn. Han funderade på hur han skulle få bort Angela från detta sällskap. Denna Bell von Wenden som smekande tryckte sig mot de unga flickorna! Dessa äckliga gossar med perversa fasoner!

Thomas som är Angelas älskare, i Pahlen-serien, vill rädda henne från sällskapet av personer som han ser som avvikande och det sammanhang som han benämner ”Sodomskarusellen”. Bell bemöts nästan odelat negativt genom Pahlen-sviten medan andra som ingår lesbiska relationer inte alltid får samma bemötande, vilket jag påvisat i föregående kapitlet. Genomgående i skönlitteraturen är dock den negativa syn på det kollektiv av homosexuella män som återfinns i romanerna och som också

186 von Krusenstjerna, *Älskande par*, s. 120 och von Krusenstjerna, *Av samma blod*, s. 153.

187 Foucault, s. 29.

tydliggörs i citatet ovan. För att ge en bild av hur manlig homosexualitet framställs har jag valt att fokusera på Stellan, en av de homosexuella unga män som figurerar i Pahlen-serien. Stellan har ända sedan barnsben fascinerats av kvinnokläder och klär sig även i vuxen ålder då och då som flicka.¹⁸⁸ När det gäller kroppsspråk svänger, svassar och trippar Stellan fram.¹⁸⁹ Stellan blir närmst en parodi på kvinnlighet. De homosexuella karaktärerna beskrivs genomgående med traditionellt kvinnliga attribut. Intressant som kontrast till detta är att Subers Charlie strävar efter att göra ett manligt intryck medan Stellan ses som kvinnlig. Som om kvinnlighet och manlig homosexualitet har en naturgiven självklar följd, medan det samma inte kan sägas gälla för manlighet och lesbiskhet i skönlitteraturen.

Stellan kontrasteras mot Frideborg en ung kvinna: ”Den sköna ätkvinnliga Frideborg och den flickaktiga Stellan. Vilket par!”¹⁹⁰ När Stellans flickaktighet som här blir något pålagt, ställs mot den ätkvinnliga Frideborg befästs dels att det finns en äkta och naturgiven kvinnlighet vilket i sin tur låter förstå att det Stellan representerar är onaturligt. Än en gång syns kampen om orden naturlig och onaturlig. Utan problematisering förutsätts det också i utredningarna finnas äkta kvinnlighet samt manlighet då kvinnligt och manligt som binära positioner presenteras som en universell sanning som får stå oemotsagd.

Förklaringen till att ett könsöverskridande från kvinnligt till manligt accepteras i högre utsträckning i Pahlen-romanerna ligger i att manlighet är norm. Vilket gör att som lesbisk kvinna som Agda vilja sträva uppåt mot normen genom att anta manliga attribut bemöts med mer förstående. Medan att göra avkall på manligheten vilket de homosexuella manliga karaktärerna gör genom att iklädda sig kvinnliga attribut och även utföra performativt kvinnliga handlingar bestraffas hårdare. Bergdahl ser förklaringen till att det görs skillnad på manlig och kvinnlig homosexualitet att i den kvinnliga ingås av kärlek medan den manliga homosexuella relationer saknar kärlek i gestaltningen hos Krusenstjerna.¹⁹¹ Genomgående ser Bergdahl kärleken som avgörandet för acceptandet av relationer i dessa romaner. Genom att fokusera kärleken, vilken jag instämmer har en betydande roll, missar hon dock att det finns en tydlig tvåsam norm liksom huruvida karaktärerna låter sig inordnas efter förväntad manlig respektive kvinnlighet samt låter sig anpassas till hetero-normativiteten är helt avgörande för acceptansen av kärlek och relationer.

”Man kan i de homosexuella könsakterna ej sällan hos den ena parten urskilja en mer aktiv roll, som motsvarar mannens vid den normala könsakten, och hos den andra en mera passiv som motsvarar kvinnans. Den är oftare genomförbar i fråga om de psykiska förbindelserna, där den ena

188 von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, s. 40.

189 Till exempel i von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, s.116.

190 von Krusenstjerna, *Bröllop på Ekered*, s.114.

191 Bergdahl, s. 160.

har en mera av den manliga erövrarens och beskyddarens karaktär, den andra mera av kvinnans hängivenhet och ömhet.”¹⁹² Detta som i utredningen från 1935 antas gälla för manliga homosexuella förhållanden menas vara än mer utpräglat i lesbiska relationer där också kroppsbyggnaden hos den manliga kvinnan anses vara påverkad då det bland annat gäller muskulatur, hårväxt och röstläge.¹⁹³ Här finns en betydande skillnad mot skönlitteraturen i vilken samtliga homosexuella män beskrivs som kvinnliga medan de lesbiska karaktärerna genomgående hos Krusenstjerna beskrivs som kvinnliga, med undantag av Agdas mellanspel i manskläder. Men trots dessa manliga genusattribut ses hon trots allt helt och fullt som en kvinna. Charlie, protagonisten i romanen med samma namn, är den som mest tycks passa in på de föreställningar som ryms i den politiska diskursen då hon eftersträvar att inte ses som kvinnlig.

Sverige var det enda tillsammans med fyra andra europeiska nationer som förbjöd kvinnlig och manlig homosexualitet.¹⁹⁴ Kvinnlig och manlig homosexualitet jämställdes således genom lagen men i praktiken var det övervägande män som dömdes enligt lagen mot homosexuella handlingar. Det finns en tydlig förändring gällande lesbiskhet i de statliga utredningarna som sker över tid. I utredningen från 1935 särskiljs inte kvinnlig homosexualitet från manlig: ”Vid den kvinnliga homosexualiteten återfinns man i stort sett samma företeelser som vid den manliga”¹⁹⁵ medan i den sista utredningen från 1941 är synen radikalt förändrad. I den senare skriver man istället gällande manlig och kvinnlig homosexualitet att ”olikheter synas dock föreligga i fråga om dessa tendensers utlösning i sexuella eller därmed jämförbara handlingar.”¹⁹⁶ Vidare dras slutsatsen att den kvinnliga homosexualiteten oftare än den manliga stannar vid beröringar som inte är av ”genital art”.¹⁹⁷ En följd av detta blir enligt SOU 1941:32 att lesbiskhet är ”mindre anstötliga och ur allmän ordning- och anständighetssynpunkt näppeligen påkalla något särskilt intresse från samhällsmyndighetens sida.”¹⁹⁸ Vidare står det i samma utredning att ”den kvinnliga homosexualiteten ådalägga, att denna icke är ett samhällsproblem av samma art som den manliga.”¹⁹⁹ Det finns en tydlig paradox här då kvinnlig homosexualitet osynliggörs, passiviseras, avsexualiseras samt marginaliseras samtidigt som det finns en mer tillåtande ton gällande lesbiskhet och detta i kombination med att samhällets blick inte riktas mot dess relationer ger en större frihet i inledandet av relationer.

Denna paradox återfinns även i von Pahlen-romanerna i vilka manlig homosexualitet framställs som något mycket negativt och starkt avfärdas och förkastas. Dock som jag visat ovan är en kvinna

192 SOU 1935:68, s. 106.

193 SOU 1935:68, s. 108.

194 Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 45.

195 SOU 1935:68, s. 107.

196 SOU 1941:32, s. 39.

197 SOU 1941:32, s. 39.

198 SOU 1941:32, s. 39.

199 SOU 1941:32, s. 41.

med aktivt sexuellt begär avfärdad oavsett vem begäret riktar sig till. Paradoxen här ligger i synlighet kontra osynlighet. Manligt homosexuellt begär är synligt och uttalat i så väl von Krusenstjernas romaner samt i de statliga utredningarna.

En intressant iakttagelse då det gäller Pahlen-sviten i relation till utredningarna är att utredningarna tycks bli allt mer tillåtande mot lesbiskhet och särskiljer denna alltmer från manlig homosexualitet vilket även blir tydligt i skönlitteraturen då det lesbiska begäret beskrivs som mer och mer positivt ju längre in i romansviten man kommer. Medan synen på manlig homosexualitet tycks vara statisk och utan någon föränderlighet i varken utredningarna eller skönlitteraturen. Detta ligger i linje med vad Edenheims undersökning av svenska statliga utredningar under åren 1934-2001 visar. Edenheim menar att objektifieringen av homosexuella i första hand har gällt manlig homosexualitet. lesbiskhet har banaliserats eller uteslutits ur utredningarna konstateras vidare. Detta beror på att lesbiskhet inte låter sig inordnas i utredningarnas förståelse av sexualiteten som bygger på föreställningen om manlighet och kvinnlighet.²⁰⁰ lesbiskhet marginaliseras och banaliseras tydligt i utredningarna som Edenheim visar, dock finns det både fördelar och nackdelar med detta osynliggörande vilket blir tydligt i en jämförelse med Pahlen-serien. I skönlitteraturen bemöts manlig homosexualitet genomgående negativt vilket jag diskuterat ovan. Som jag återkommit till finns det en ambivalens bemötandet av kvinnlig lesbiskhet då Bell genomgående möter kritik medan Agda och Angelas kärlek nästintill odelat ses som positiv. Ovan har jag diskuterat detta utifrån synen på aktiv kvinnlig sexualitet vilket jag ser som den största skillnaden i hur dessa karaktärer mottages. Bells aktiva begär ställer henne utanför den förväntade passiva kvinnligheten och gör henne obegriplig. Medan Agda och Angela formar sig och inordnar sig till större del efter heteonormativa ramar.

Sammanfattningsvis är det tydligt hur lesbiskhet inte ses som ett lika stort hot mot heteronormativiteten som manlig homosexualitet. I detta identifierar jag ett osynliggörande men också paradoxalt nog en större frihet för lesbiska då samhällets blickar inte är lika fokuserade på deras sexualitet. Hos Krusenstjerna är detta mycket tydligt då homosexuella män genomgående bemöts med tillmälen som ”de homosexuella äcklen”²⁰¹ och ett allmänt avståndstagande medan det finns grader av accepterade och uteslutning av de lesbiska karaktärerna.

I så väl Krusenstjerna som i utredningarna uttrycks att homosexualitet är en form av ombytt roller. Edenheim poängterar att utredningarna vill anpassa det oförståeliga begäret till en heteronormativ diskurs.²⁰² Det blir tydligt då de som egentligen inte passar in i den heterosexuella matrisen med krav två binära kroppar och genus som begär varandra tvingas in i normen så långt

200 Edenheim, s. 237.

201 von Krusenstjerna, *Porten vid Johannes*, s. 81.

202 Edenheim, s. 198.

det går. De som begär män ses därför som kvinnliga och de som begär kvinnor till viss del som manliga. Strävan efter skapande av begriplighet och inordnade i normer är stark i båda typer av material.

Avslutande diskussion

Min analys av Krusenstjernas, Subers och Boyes romaner i relation till de statliga utredningar (SOU 1935:68, 1941:3 samt 1941:32) som föregick avkriminaliseringen av homosexualitet visar att det inte är en enkel gränsdragning mellan heteronormativitetens närvaro och motstånd mot denna. Utifrån ett queerperspektiv har jag undersökt bilden av lesbiskhet i relation till hur heterosexualitet skapas som normalitet i materialet och i förlängningen 1930-talets Sverige. Heteronormativitet är de lagar, institutioner, strukturer, relationer och handlingar som upprätthåller heterosexualiteten som något naturligt, enhetligt och allomfattande. Det vill säga, det som bidrar till att en viss sorts heterosexualitet är det eftersträvansvärda.²⁰³

Inledningsvis utgick jag från föreställningen om att romanerna presenterar en tydlig motdiskurs mot den politiska bilden av homosexualitet. Undersökningen har visat att gränserna är mer flytande än så och bilden mer komplex än jag väntat. Den komparativa metoden har lämpat sig väl men då utredningarna utgör ett mer statiskt material har det varit lätt att skönlitteraturen i sin mer komplexa form fått utgöra en mer betydande del av analysen.

I denna sammanfattande analys kommer jag att lyfta de mest framträdande slutsatser jag dragit och sätta dessa i relation till tidigare forskning som gjorts på området. Mina slutsatser är till stor del knutna till begreppen legitimitet, (o)naturlighet, motstånd och inordning.

Med undantag av ett enda queert läckage i form av en hänvisning till en tidigare motion i utredningen 1941:3 är utredningarna fyllda av heteronormativa och homofobiska beskrivningar och antaganden kring homosexualitet. Queera läckage är det som den heteronorma kulturen inte klarar av att hantera och som bryter mot denna. Det vill säga att den heteronormativa ordningen blir störd av det som inte går att inordna eller anpassa i dess strukturer.²⁰⁴ Romanerna däremot ger en bredare bild då flera olika röster kommer till tals. Den mest markanta skillnaden i det skönlitterära materialet mot de statliga utredningarna är att lesbiska får en egen röst och därmed chansen att ge en motbild till den negativa syn som är rådande gällande homosexualitet i mellankrigstidens Sverige.

Mina inledande frågeställningar kretsade bland annat kring vilken bild av lesbiskhet som konstrueras i det undersökta materialet. Denna fråga visade sig vara starkt knuten till genusstrukturens uppdelning i män som aktiva och kvinnor som passiva. Beroende på hur det

203 Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer*; Stockholm 2006, s. 52.

204 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

sexuella begäret tar sig uttryck finns en skillnad i acceptans, både i det skönlitterära materialet och i utredningarna. Romanerna skiljer sig också från varandra då det sexuella begäret är implicit hos Boye, något mer synliggjort hos Suber och helt exponerat i Krusenstjernas Pahlen-serie.

Enligt Rosenberg växte en teori om könens åtskillnad sig allt starkare i samhället på 1800-talet, vilket var en kontrast mot tidigare då likheterna setts som centrala.²⁰⁵ Denna åtskillnad av könen har tydlig förankring i det undersökta materialet. I utredningarna kopplas passivitet starkt till kvinnlighet och aktivitet till manlighet.²⁰⁶ Genom att inordna lesbiskhet i denna genusstruktur växer en paradox fram. Lesbiska relationer gestaltas efter denna dikotoma uppdelning i vilken en part ses som aktiv, manlig, och en som passiv, kvinnlig. Men då ”normala” kvinnor, det vill säga heterosexuella, ses som passiva kan dessa enligt definitionen inte begära en annan kvinna. Då kvarstår faktum att lesbiska relationer inte går att göra begripliga efter denna förklaringsmodell. lesbiskhet låter sig således inte enkelt kategoriseras efter dessa premisser och detta ligger i enlighet med Edenhems forskning.²⁰⁷ Även Hallgren talar om paradoxer utifrån att då lesbiska kvinnors begär erkänns är de inte längre kvinnor. Då en kvinna är lesbisk, ses hon inte längre som kvinna enligt den rådande diskursen, eftersom att det tycks vara begäret till män som konstituerar kvinnan.²⁰⁸ I detta ligger en likhet med mina slutsatser.

Denna föreställning speglas i skönlitteraturen. Hos Krusenstjerna blir den könsbinära uppdelningen avgörande för hur begär accepteras eller motarbetas. Den lesbiska karaktären Bell som bär på ett aktivt begär och vägrar dölja sin kärlek motarbetas genomgående av omvärlden. Det samma gäller för Adèle som är heterosexuellt definierad och som är aktiv i sin sexualitet. Både Adèle och Bell blir till ett motstånd mot den passivisering som kvinnan tillskrivs. Dessutom låter ingen av dem sig inordnas efter de snäva genusstrukturer som annars är synliga i skönlitteraturen.

Genom att vända blicken till det som är normerande och som skapar normalitet växer en annan bild fram än om endast det som avviker från normen fokuseras. Bergdahl har till exempel främst fokuserat den lesbiska identiteten och därmed blir hennes forskning mer idealiserande än om ett mer kritiskt queert perspektiv anläggs. Istället för att få veta hur lesbiskhet konstrueras kan frågan om varför och i till förhållande vad som lesbiskhet konstrueras som avvikande. Genom att rikta blickarna inte bara mot det direkt avvikande mot heteronormen så som lesbiskhet eller manlig homosexualitet framträder en nya tolkningar. Då även heterosexualitet fokuseras växer en vidgad bild av hur begränsande heteronormativiteten är fram. I samtliga utredningar och främst hos Krusenstjerna samt i *Charlie* är denna bild mycket tydlig. Det finns en teori om två önskvärda

205 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 45.

206 SOU 1935:68, s. 108.

207 Edenheim, s. 237.

208 Hallgren, s. 35.

kroppar med två tillhörande genuspositioner som kopplas till dessa och ur detta framträder vad jag väljer att kalla en Riktig Kvinna och en Riktig Man som förväntas begära varandra och ingå i en tvåsam relation. Alla kvinnor som faller utanför detta ses som Manslösa kvinnor vilka kan vara så väl lesbiska som heterosexuella som står utanför tvåsamhet. Än en gång blir det relevant att återknyta till Rosenberg som menar att det är utövandet av en viss sorts heterosexualitet som är normerande i samhället.²⁰⁹ Det finns en likhet i de statliga utredningarna och Pahlen-romanerna då samma typ av heterosexualitet är normerande, nämligen den tvåsamma (äktenskapliga) och barnalstrande relationen. Rydström menar att utredningarna innehåller rädsla för att en legalisering av homosexualitet skulle vara farligt för unga samt att en av kriminalisering skulle leda till att homosexualitet som fenomen skulle bli mer synligt och exponeras offentligt.²¹⁰ Denna iakttagelse har även jag gjort och identifierar att rädslan för synlighet i förlängningen är en rädsla för reproduktionens urholkning.

I utredningarna bortförklaras det som inte låter sig inordnas i heteronormen genom att hävda att många homosexuella relationer ingås på grund av en brist på motsatta könet.²¹¹ Homosexualitet förminsкас också och ses som en nyck i ungdomen.²¹² Lesbiskhet accepteras i högre grad än manlig homosexualitet då denna förutsätts vara mindre sexuell.²¹³ I romanerna är det samma premisser som är gällande. De lesbiska relationer som kan inordnas göras begripliga och förklaras genom en brist på män eller som skolflicksvärmerier kan omvärlden acceptera eller ha överseende med. Angela och Agdas relation, i Pahlen-serien, som endast är sexuell en gång accepteras i långt högre utsträckning än Bells begär i den samma. Utmärkande är också exemplet med Adèle som är heterosexuell men mer normbrytande än Agda och Angela på grund av sitt aktiva sexuella begär. Agda legitimerar relationen till Angela genom att anta manliga genusattribut och omskapa sig som en motpol till kvinnligheten. I kontrast mot Subers Charlie som genomgående avfärdas som naiv och onaturlig på grund av sin androgyna eller manliga framhållning. Förklaringen till det olika mottagandet finner jag i att Charlie står ensam, liksom Bell hos Krusenstjerna. Hon uppfyller inte kraven på tvåsamhet som lättare skulle göra henne begriplig.

Här i ligger en kontrast mot Williams forskning som menar att Agdas könsöverskridande bäddar för nya roller för män och kvinnor. Hon tolkar också den könsöverskridande klädseln som ett vidgande av ramarna för vad som är möjligt.²¹⁴ Dock menar jag att det finns en dubbelhet i detta. Dels finns där ett motstånd och en frihet i könsöverskridandet och dels finns där ett inordnande i

209 Rosenberg, *Queerfeministiskagenda*, s. 91.

210 Rydström, *Sinners and citizens*, s. 357.

211 SOU 1941:3, s. 7-9.

212 SOU 1935:68, s. 83.

213 SOU 1941:32, s. 39.

214 Williams, s. 103 och 119.

heteronormen. Jag ser könsöverskridandet som en inordning och ett sätt att legitimera relationen utifrån heteronormativa mönster. Enligt mig finns det inget större nyskapande i den tvingande heterosexuella struktur som omger karaktärerna utan Agdas könsöverskridande blir till viss del ett motstånd mot de snäva genusstrukturerna men till största del ett steg i att inordna sin kärlek i heteronormativa mönster.

Bergdahl ser kärleken som det övergripande budskapet hos Krusenstjerna och menar att relationer som ingås utan kärlek fördöms på grund av detta.²¹⁵ Min tolkning är annorlunda då jag menar att det främst är tvåsamhet och inordning i heteronormen som avgör acceptansen. Genom att leva upp till kvinnlighetens passivisering och inordna sig i tvåsamhet accepteras karaktärerna i stor utsträckning även om deras sexualitet inte är heterosexuell vilket jag tydliggjort ovan.

Edenheim menar att lesbiskhet banaliserats eller uteslutits ur utredningarna. Vidare konstaterar hon att objektifieringen av homosexuella i första hand har gällt manlig homosexualitet.²¹⁶ Jag instämmer i Edenheims slutsats gällande att lesbiskhet banaliserats och lämnats liten plats i utredningarna. Dock anser inte jag att detta osynliggörande endast negativa konsekvenser. Den lesbiska osynligheten ger mer ”frihet” men också en stor begränsning då denna gör att lesbiskhet ”inte finns”. Detta är en tydlig paradox gällande osynlighet och synliggörande.

Bilden av lesbiskhet är inte helt olika konstruerad i den diskurs som skönlitteraturen utgör och den politiska diskurs som utgörs av utredningarna. lesbiskhet framställs som mer komplext än manlig homosexualitet. Och det finns olika vägar att legitimera och inordna den lesbiska relationen i den tvingande heteronormen och därmed skapa acceptans. Dock är inte acceptans och tolerans allt utan det finns också ett klart motstånd hos karaktärerna som inte är möjligt att urskilja i utredningarna. Både Boyes Malin och Krusenstjernas Agda känner sig förlösta och förnimmer en frihetskänsla då de upptäcker sin kärlek till en annan kvinna. Charlies snåriga väg mot insikt om sina känslor och sin sexualitet får sitt utlopp i att hon inser hur hon är skapad och att det är så hon ska leva sitt liv. Min tolkning av slutet av *Charlie* är att Charlie känner en naturlighet inför sitt begär och inser hur hon vill leva.

Fjelkestam identifierar i sin forskning att lesbiska sågs som onaturliga under mellankrigstiden.²¹⁷ Kampen om naturlighet är närvarande i min undersökning och kopplad till hur heteronormativiteten gestaltas och hur det avvikande förhåller sig till detta. Utredningarna beskriver kontinuerligt homosexualitet som onaturligt och heterosexuella som naturligt. I romanerna används också återkommande onaturlighet kopplat till homosexualitet och främst hos Krusenstjerna men det finns också ett motstånd mot denna klassificering. Bell i Pahlen-serien ser till exempel sitt begär som helt

215 Bergdahl, s. 138.

216 Edenheim, s. 237.

217 Fjelkestam, s. 95.

och fullt naturligt, mer naturligt än en mans kärlek för en kvinna vilket hon gång på gång poängterar. Subers Charlie äcklas av heterosexuellt sex och ser det som onaturligt. Karaktärerna gör anspråk på de ord som heteronormen reproducerar för att beskriva det som är avvikande mot denna, homosexualitet. Genom använda samma ord som konstruerar avvikelser om det normerande gör Bell och Charlie ett tydligt motstånd och vägrar inordnas som avvikande. I det queera läckage som jag uppmärksammat i SOU 1941:3 återfinns även detta motstånd då motionären menar att homosexualitet för den homosexuelle är naturligt, vilket är ett brott mot heteronormen. Det som enligt normen ses som avvikande vill göra begreppen till sina för att legitimera sitt begär inför den tvingande heterosexuella normen.

Normalitet konstrueras på samma vis i utredningarna som i skönlitteraturen genom att hela tiden påvisa vad som inte är normalt. Det som enligt den rådande strukturen ses som normalt behöver ingen vidare beskrivning än att stå som en oemotsagd sanning mot det avvikande som får flertalet negativa definitioner.

I utredningarna är homosexualiteten en identitet och det enda en individ tycks kunna vara är denna sexualitet. ”Homosexuell” får gestalta en individ eller grupp men i romanerna lämnas utrymme för en mer komplex bild. Utredningarnas fasta kategorisering följer den indelning som Foucault ser tar sin start i 1800-talet och då den nya synen gjorde att sexualiteten sågs som en del av en person och en påtvingad sexualitet.²¹⁸ I romanerna blir sexualiteten också till en tvingande identitet med vilken krav och förväntningar ställs. Dock låter inte sig de lesbiska karaktärerna tvingas in i detta. Det vill säga att ett motstånd mot heteronormativiteten finns som inte går att återfinna i utredningarna. Heteronormativiteten är lika tvingande och utgår från samma heterosexuella barnalstrande tvåsamhet för att upprätthållas som naturlig och hegemonisk som i utredningarna men i skönlitteraturen lämnas utrymme för.

I *Kris* och *Charlie* är dessa strukturer påtagliga då Malin blir sjuk av de heteronormativa förväntningar som ställs på henne. Charlies utanförskap och känsla av att inte passa in och höra till konstrueras efter de heterosexuella normerna. Men insikten om sexualiteten och känslorna för kvinnor, lesbiskheten gör Malin frisk och ger Charlie en känsla av frihet. Detta är en markant skillnad mot utredningarna där diskussionen kretsar kring huruvida homosexuella är sjuka eller väljer sina handlingar.

Romanerna ger en mer komplex bild av begär, kärlek, tvåsamhet och genus än vad som gestaltas i utredningarna. Krusenstjerna tycks till viss del göra upp med 1800-talets borgerliga kyskhetsideal och synen att sex endast bör ske inom äktenskapet medan utredningarna fortfarande speglar dessa. Dock är det inte en genomgående kontroversiell bild som produceras utan det finns också spår av

218 Foucault, s. 65.

samma fördomsfulla stereotyper kring homosexualitet som konstrueras i den politiska diskursen.

Det finns en röst för lesbiska i skönlitteraturen men denna är i 1930-talets Sverige ännu svag och starkt kopplad till heteronormativitet.

En slutsats som jag drar är att romanerna inte presenterar en idyllisk verklighet eller en fiktion helt särskild från verklighetens normer. Skillnaden mot i utredningarna och mot litteraturen före 1930 är att lesbiska kvinnor och har fått en röst. Och det lesbiska begäret är synliggjort även om det hela tiden möter motstånd eller tvingas till inordning. Utredningarna är ett mer statiskt material som inte lämnar utrymme för lesbiska att höras. En förändring över tid finns likväl att finna i utredningarna då bilden 1935 skiljer sig något från 1941. I SOU 1935:68 är lesbiskhet likställt med manlig homosexualitet vilket inte fullt ut är fallet 1941. I de senare särskiljs lesbiskhet från manlig homosexualitet och ses inte som en samhällsfara i samma utsträckning.

Genom att använda både skönlitteratur och politiskt material i forma av statliga utredningar har jag kunnat identifiera hur det finns en lesbisk motdiskurs som gör motstånd mot rådande normer men till viss del också inordnas i dessa. Det kan vara en strategi att inte helt vända sig emot utan att använda den övergripande diskursens termer och tolkningar och undergräva dessa.

För att återknyta till diskussionen som jag inledde uppsatsen med kring skönlitteratur som verklighet. Den diskurs som återger ett vardagligt lesbiskt liv visar att det finns en mer nyanserat bild än den som återfinns i utredningarna men samtidigt är det ett ständigt pusslande och förhållande till en (tvåsam) heteronorm som genomsyrar livet, inte bara för de lesbiska karaktärerna, utan för samtliga karaktärer.

Till stor del handlar romanerna om motstånd eller inordning i den rådande heterosexuella diskursen. Genom ett vidgat perspektiv och en komparativ metod har jag kunnat konstatera att alla som inte lever upp till heteronormen straffas, vilket är nytt. Den komparativa ansatsen visar att trots böckernas kontroversiella tematik i mellankrigstidens Sverige också till stor del reproducerar den politiska diskursens normer. Jag vill inte frånta de lesbiska romanerna det emancipatoriska draget gällande homosexualitet och kvinnans frigörelse. Men i en jämförelse med de statliga utredningarna framträder en mindre positiv bild av det skönlitterära materialet. Samma stereotyper som återfinns i utredningarna gällande homosexualitet återfinns också till stor del i de undersökta romanerna. Slutligen kan det vara värt att notera att skönlitteraturen och utredningarna pekar åt samma håll, att det i 1930-talets Sverige handlade om ett ständigt förhållningssätt till heteronormen och att en stark homofobi präglade samhället. Och frågan är väl om detta förändrats idag.

Källor

Boye Karin, *Kris*, Stockholm 1948 (1934)

von Krusenstjerna Agnes, *Den blå rullgardinen*, Stockholm 1986 (1930)

von Krusenstjerna Agnes, *Kvinnogatan*, Stockholm 1986 (1930)

von Krusenstjerna Agnes, *Höstens skuggor*, Stockholm 2004 (1931)

von Krusenstjerna Agnes, *Porten vid Johannes*, Stockholm 2004 (1933)

von Krusenstjerna Agnes, *Älskande par*, Stockholm 2004 (1933)

von Krusenstjerna Agnes, *Bröllop på Ekered*, Stockholm 2004 (1935)

von Krusenstjerna Agnes, *Av samma blod*, Stockholm 2005 (1935)

Suber Margareta, *Charlie*, Stockholm 2005 (1932)

SOU 1935:68 *Promemoria angående ändringar i strafflagen beträffande straffsatserna för särskilda brott m.m. utarbetad inom justitsiedepartementet*

SOU 1941:3 *Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar; av Alfred Petrén*

SOU 1941:32 *Strafflagsberedningens utlåtande med förslag till lagstiftning angående åtgärder mot homosexualitetens samhällsfarliga yttringar; avgivet den 3 november 1941.*

Litteraturlista

Ambjörnsson Fanny, *Vad är queer?* Stockholm 2006

Andersson Maria, ”Att finna sin plats – Kvinnlighet och samkönat begär i Helena Nybloms *Sju flickor*” i *I litteraturens underland: festskrift till Boel Westin*, red: Maria Andersson, Elina Druker & Kristin Hallberg, Stockholm 2011

Bagerius Henrik och Ekholst Christine, ”En olydig sodomit – Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet” i *Scandia* 73:2, 2008

Bergdahl Liv Saga, *Kärleken utan namn – Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*, Umeå 2010

Butler Judith, *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, Göteborg 2007

de Beauvoir Simone, *Det andra könet*, Stockholm 2002

Denk, Thomas, *Komparativ metod – förståelse genom jämförelse*, Lund 2002

Edenheim Sara, *Begärets lagar – moderna lagar och heteronormativitetens genealogi*, Lund 2005

Elgán Elisabeth, ”När sex blev politik” i *Seklernas sex*, Åsa Bergenheim och Lena Lennerhed (red.) Stockholm, 1997

Fjelkestam Kristina, *Ungkarlsflickor; kamrathustrur och manhaftiga lesbianer – modernitetens*

- litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige*, Stockholm 2002
- Foucault Michel, *Sexualitetens idéhistoria - Viljan att veta band 1*, 2004
- Gedin David, ”Att berätta historien” i *Historier – Arton och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009
- Hall Radclyff, *Ensamhetens brunn*, Stockholm 2004 (1928)
- Hallgren Hanna, *När lesbiska blev kvinnor*, Göteborg 2008
- Hatje Ann-Katrin, ”Skönlitteratur som historisk källa – 1900-talsromaner som samtidsdokument” i *Historier – Arton och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009
- Heggestad Eva och Williams Anna, ”Litteraturens omklädningsrum” i *Omklädningsrum*, Eva Heggestad och Annie Williams (red.), Lund 2004
- Hirdman Yvonne, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Stockholm 2003
- Holgersson Ulrika, *Populärkulturen och samhället*, Stockholm 2005
- Lundahl Pia, ”Den blockerade sexualiteten: kvinnors inkorrekt begär 1930-1960” i *Queersverige* red. Dan Qulick, Stockholm 2005
- Mustola Kati och Rydström Jens, ”Women and the Laws on Same-Sex Sexuality” i *Criminally Queer – Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842-1999*, Amsterdam 2007
- Nilsson Torbjörn, ”Skönlitteratur som tidsanda och historieteori” i *Historier – Arton och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*, Göteborg 2009
- Norrhem Svante, Rydström Jens och Winkvist Hanna, *Undantagsmänniskor – en svensk HBT historia*, Stockholm 2008
- Nyblom Helena, *Sju flickor*, Stockholm 1915 (1888)
- Parikas Dodo, *HBT speglar i litteraturen*, Lund 2009
- Roos, Mathilda, ”Den första kärleken” i *Två berättelser om Kärlek*, Eva Borgström, Stockholm 2006 (1884)
- Rosenberg Tiina, *Byxbegär*, Stockholm 2000
- Rosenberg Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2003
- Roy Arundhati, *De små tingens gud*, Stockholm 1999
- Rydström Jens, *Sinners and citizens : bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, Stockholm 2001
- Rydström Jens och Tjeder David, *Kvinnor, män och alla andra – en svensk genushistoria*, Lund 2009
- Salomon Kim, ”Den kulturella vändningens provokationer”: *Scandia* 2009:1
- Stenberg Birgitta, ”Förord” i *Charlie* av Margareta Suber, Stockholm 2005
- Svanberg Birgitta, ”Slaget om driften – om Agnes von Krusenstjerna” i *Nordisk kvinno-*

litteraturhistoria band III, Vida världen 1900-1960, Red: Ebba Witt-Brattström, Höganäs, 1996

Theander Birgitta, *Älskad och förnekad – Flickboken i Sverige 1945-65*, Lund 2006

Williams, Annie, ”Unge herr Agda – omklädningsmotivet i Agnes von Krusenstjernas *Fröknarna von Pahlen*” i *Omklädningsrum*, Eva Heggstad och Annie Williams (red.), Lund 2004